

**РЕЗЮМЕТА НА НАУЧНИ ПУБЛИКАЦИИ НА
ГЛ. АС. Д-Р ХРИСТО КРЪСТЕВ ПРЕШЛЕНОВ**

1¹. Хр. Прешленов. Одесос (Odessos, Odessus). Функционално-градоустройствена схема и архитектурни пространства (VI в. пр. Хр. - VII в. сл. Хр.). – В: Р. Иванов (съст.). Римски и ранновизантийски градове в България, 1. София, 2002, 59 – 80.

ISBN 954-91210-2-X

В студията са представени градоустройственият облик и архитектоничните компоненти на Одесос като основополагаща обемно-пространствена рамка на културно-историческото му развитие. Предложена е принципна функционално-градоустройствена схема на античния град. Топографски идентифицируемите останки от крепостни стени, гробници, обществени постройки и съоръжения са локализирани и върху осъвременения кадастрален план на гр. Варна.

Въз основа на наличните археологически данни може да се твърди, че милетските заселници се установяват в северозападния ъгъл на Варненския залив върху югозападния край на наклонените на юг и югоизток абразионни морски тераси. Това местоположение предопределя полуконцентрична пространствена схема на градоустройствено развитие, осъществявано през цялата антична епоха главно в северна и западна посока. Предполагаемото трасе на предримската крепостна стена обхваща 13,5-16 ха. През римската епоха укрепената площ достига около 27 ха, а през ранновизантийската епоха – 35 ха.

Внимание е отделено на обхвата на градската територия. Констатира се, че естествени географски препятствия като р. Батова (ант. Зирас) и р. Девня са същевременно и административни граници с Дионисополис и от II в. сл. Хр. с Марцианополис.

Картографирането на публикуваните и непубликувани гробове и надгробни паметници очерта топографския и хронологичния обхват на градските некрополи. През къснокласическата и елинистическата епоха по направлението на пътя за

---

¹ Номерацията е идентична с тази в списъка на научните публикации.

Дионисополис е формиран североизточният некропол, а край крайбрежния път за Месамбрия - югозападният некропол. Одесоски жители са погребвани в тях и през ранноимператорската епоха, но през II – III в. сл. Хр. се развива преимуществено нов северозападен некропол по протежение на пътя за Марцианополис. Късноримските и раннохристиянските погребения са извършвани на територията на северозападния некропол в близост до градските стени, при което са разрушавани и/или преизползвани по-ранни надгробни плочи и съоръжения.

Регистрирани са и данните за занаятчийските производства. През елинистическата епоха пред североизточната крепостна стена се формира зона, която до края на Античността остава традиционно свързана с керамичното производство.

Актуалните археологически резултати открояват топографска и функционална приемственост в застрояването на някои градски зони. В южната градска зона от втората половина на VI в. пр. Хр. се обособява зона, където се извършват култови церемонии и актове, свързани със светилищата на Деметра, Херос Карабасмос и Фосфорос. Храмът на Аполон (?) е преустройван през римската епоха, а след края на IV – началото на V в. сл. Хр. е унаследен от раннохристиянска базилика. В северозападната зона на елинистическия град в пространството на предполагаем теменос е изграден толос в дорийски ордер, храм на Самотракийските божества и Великия бог на Одесос. През римската епоха той се синкретизира с тракийско божество Дерзалас/Дарзалас и култът му се упражнява в самостоятелен храм. На югоизток в близост до римските бани от средата на II в. сл. Хр. функционира светилището на Хигия и Асклепий.

Представени са и другите институционализирани на ниво полис религиозни практики, за които е установено само епиграфско потвърждение - Дионис, Посейдон, Атина, Херакъл, Хермес, Зевс, Рома и императорският култ.

Обобщени са и наличните данни за раннохристиянското църковно строителство. Деструкции на няколко раннохристиянски базилики са установени както в централната и западната укрепена градска зона, така и *extra murus*.

В студията е отделено място и на монументалните, присъщи на “стандартния” римски урбанитет обществени постройки. Театърът е локализиран в северозападната градска зона в близост до крепостната стена. Термите, разкрити в

югоизточната зона, са от т. нар. “малък императорски тип” с функционална схема, подчинена на класическите изисквания. Сградата изглежда унаследява по-ранни бани и се “разтваря” в плана на града посредством откритите си дворни пространства. Снабдява се с вода от външни водопроводи, единият от които минава под северната крепостна стена.

Специално внимание е отделено на външните гравитачни водопроводи. Северозападно от града на южния склон на Франгенското плато е изграден шахтов каптаж (*caput aquae*). Вторият външен водопровод улавя оттока на източния склон на платото. В близост до северната крепостна стена е изграден краен разпределителен резервоар (*castellum*). Посредством каменни разпределители и глинени водопроводи водата достига до градските инсули.

Разгледани са и данните за уличното устройство. В северозападната, централната и югоизточната градска зона под покритията с варовикави плочи са иззидани канали за дъждовни и битови води.

Представена е наличната информация за жилищното строителство, отразяващо промените в стандарта на живот на населението. Паянтовите жилища с едноделен план от втората четвърт – средата на VI в. пр. Хр. са заменени през класическата епоха от кирпичени домове с каменни изби и керемиден покрив с декоративна архитектурна керамика. Те и през елинистическата епоха се снабдяват с вода от шахтови кладенци. В края на VI – началото на VII в. сл. Хр. еднопространствени примитивни жилища, изградени в изоставените терми, онагледяват деградацията на римския *urbanitas*.

По писмени, археологически и нумизматични данни се установява, че краят на градския живот в организирана форма настъпва през първата четвърт на VII в. сл. Хр. От пустеещия град в края на VII – началото на VIII в. сл. Хр. българите извличат конструктивни и декоративни архитектурни елементи за строителството на 3,5 километровия вал, преграждащ на югозапад морския бряг.

При възобновяването на градския живот през XI-XII в. сл. Хр. е укрепена около 2,5 хектара площ в югозападната зона на късноантичния град. Жилищните квартали на средновековна Варна се развиват на площ 10 хектара около това укрепено ядро. Функционално-градоустройствената схема не търси опорни точки в тази на античния град, която вече принадлежи на историята.

2. Hr. Preshlenov. Urban Spaces in Odessus (6th C BC – 7th C AD). - Archaeologia Bulgarica, 2002, 3, 13 – 43.

ISSN 1310-9537

Студията е редактирана и допълнена версия на № 1.

3. Hr. Preshlenov. Mesambria Pontica. – In: D. V. Grammenos, E. K. Petropoulos (ed.). Ancient Greek Colonies in Black Sea, 1. Publications of the Archaeological Institute of Northern Greece, 4. Thessaloniki, 2003, 157-208.

ISBN 960-214-073-9

В студията са анализирани и обобщени писмени, геоморфоложки, епиграфски, нумизматични и археологически данни за екзогенното урбанизиране на част от територията на тракийски племенен състав между долното течение на р. Хаджийска, южните склонове на Еминска Стара планина и Бургаския залив.

Обръща се внимание на удачния от метеорологична, навигационна и стратегическа гледна точка избор на заселниците от Мегара, Бизантион и Калхедон, които откриват естествената защитеност на издадения в морето Несебърски полуостров, осигуряващ възможности за визуално- и за транспортно-съобщителни връзки. Констатира се, че при терасовидното застрояване на полуострова е променен природният ландшафт. Гробници се устройват предимно на терени, където почвата е сравнително по-непригодна за стопански цели, каквито са терените западно от провлака на полуострова. Разгледани са рисковите геоложки и климатични процеси, които налагат отпечатък върху начина на ползуване и застрояване на крайбрежната зона - повърхностно течащи дъждовни води, трансгресивното покачване на морското ниво от средата на I хил. пр. Хр., земетресенията от 63 г. пр. Хр., 1037, 1063, 1688, 1778, 1855 г.

Разгледани са укрепителните съоръжения на полиса, следващи площадката на 4-5 метровата шелфова тераса около полуострова. Стратегически важни участъци са солидно укрепявани - хексагонална кула, подsigурява от север защитата на пристанищната порта. Състоянието на проучванията позволява да се твърди, че крепостните стени на полиса са поддържани и през римската епоха. През втората четвърт на V в. сл. Хр. полуостровът е укрепен с нова стена, която в западната зона е трасирана непосредствено зад източното лице на съборената стена

на класическия полис. Новите стени следват отблизо трасето на античното укрепление като в северо- и в югозападната зона на полуострова те минават пред него, а в югоизточната - зад него. След завладяването на града от османските турци през XV в. това укрепление е оставено на доизживяване и са правени само частични ремонти.

Установява се, че в съответствие с градоустройствената традиция в изгражданите върху неравен терен центрове през класическата и елинистическата епоха някои постройки, като храмовете на Зевс и Аполон в западната градска зона, се разполагат върху изкуствено формирани тераси. Наблюдава се сходство с градската среда на метрополията Мегара - втори храм на Аполон е изграден в централната зона на полуострова и на Зевс в югоизточната градска зона.

Отделено е място на мащабната строителна дейност в града през ранновизантийската епоха. Площад с представителен портик при западната порта въвежда в укрепения град, където за нуждите на християнизиращата се общност източно от площада, над северното и южното пристанище, в централната, югоизточната и североизточната зона са изградени монументални базилики. През V-VI в. в града функционират и ранновизантийски терми, снабдени с вода по външен водопровод, чието трасе е проследено по северозападния бряг на южния Несебърски залив.

Установено е, че преобладаващият теп жилище през класическата и елинистическата епоха, а вероятно и през Принципата е представен от правоъгълни постройки с вътрешен перистилен двор, вкопани избени помещения, каменни основи и кирпичени стени покрити със стенописи.

Констатира се, че населението на Месамбрия се формира и регулира като състав в резултат на динамично действащи фактори. За поне две дорийски заселнически вълни на Несебърския полуостров подсказват известията на античните автори. След V в. пр. Хр. месамбрийците усвояват и крайбрежието на юг до н. Акротиря и се установяват на север от Хемус в Навлохос и вероятно в Бизоне. През елинистическата епоха гражданите на Месамбрия сравнително рядко напускат своя полис. Присъствието им е относително най-ясно различимо в Атина, Олбия, Ороп, Милет, Дионисополис. С проксения в Месамбрия са почетени Главкиас от Калатис, аполониецът Сосий, тракийският династ Садалас и Δηξος

Ἀστάς. През римската епоха Месамбрия е сред предпочитаните полиси за граждани от Хераклея Понтика и Аполония. В своята съвкупност ономастичните данни оставят впечатление, че до края на Принципата градът запазва своя предимно елински характер.

Отъждествяването на гражданския колектив с държавните институции не налага винаги изрично упоменаване на “Ὁ δῆμος” в почетни декрети, издадени от името на месамбрийците през III в. пр. Хр. Политията е самата държава, чиито институции и дейност се формират по общата воля на гражданите с политически права. През ранноелинистическата епоха в договора сключен с тракийския династ Садалас страна са Μεσσαμβριανοί. При това идентифициране на гражданския колектив с държавната институция, отсъствието на “ταὶ βούλαι καὶ τοὶ δάμωι” не компроментира юридическата стойност на документа.

Епиграфските данни свидетелстват, че политическата система на Месамбрия представлява комбинация от пряко управление на народното събрание, гласуващо и приемащо разпореждания и представително управление, персонифицирано в действията на съвета, чийто членове движат текущите дела на полиса. Под техния административен контрол и под периодичния на събранието се намират магистратските колегии на ἀρχοντες, στραταγοί, ταξίαρχοι, ἐναδεις, ἰκαδεις, ἱερομνήμωνες. За своята дейност те предоставят финансов отчет на ἑκλογισταί.

Анализът на декретите на полиса, предоставящи προξενία и на някои надгробни паметници разкрива наличието на диференцирано данъчно облагане; данъчно облагане при покупко-продажби на недвижима собственост в града; митнически и пристанищни налози; механизъм, уреждащ отношенията на полиса при корабокрушение на негови кораби на чужда територия; вземания в натурално изражение; наказателни глоби.

В елинистическите декрети филантропичните изяви на местния елит често се предават със стандартни формули като ἀγαθός καὶ εὐεργέτης; καλός καὶ ἀγαθός; λέγω καὶ πράσσω; εὐνοῦς καὶ πρόθυμος. По време на въоръжени конфликти осигуряването на средства за закупуване или доставка на жито често е сред отличаваните филантропични дейности. Жреческите длъжности също са сред поверяваните на потомствени благодетели на полиса.

Установява се кръгът на публичните прояви на признателност, регистрирани епиграфски през елинистическата епоха - удостояване с почетната привилегия *προξενία* и месамбрийско гражданство; почетно място в театъра и събранието на града; освобождаване от данъци и повинности или равенство при заплащането/изпълнението им; освобождаване от облагане при придобиване на недвижимости в града, както и правото да се придобива недвижима собственост в града; правото да се акостира в градските пристанища в мирно и военно време без предварително съгласуване и при гаранции за личната сигурност за лицето; привилегирован достъп до съда, съвета и народното събрание; увенчаване с венци в театъра на мистериалните празници на полиса; изработване на портретни статуи и релефни изображения.

Анализирани са писмените и епиграфските данни, разкриващи външнополитическите отношения на града. През автономния период на полиса те се отличават със своята многоплановост и се проявяват в/при сключването на симахии, епимахии, хомологии, изпълнението на трибутни задължения, показни чествания, упражняване на култ към суверена и утвърждаване на неговото влияние като носител на властта върху и посредством полисното монетосечене. След налагането на траен римски контрол в града, той остава в сянката на някогашния аполонийски емпорион Анхиало, получил статут на peregrinus gradus, правото да носи родовото име на владетеля и територията на стратегията Анхиало до p. Тонзос. Разкриват се някои аспекти на административно-интеграционния процес в Месамбрия - конституирането и участието му в *Ἐξάπολις* и *Πεντάπολις*, пътно-строителните работи на *viae publicae* в региона проведени под контрола на провинциалния управител Квинт Тиней Руф; административното прехвърляне на града в провинция Тракия по време на принципата на Пертинакс; възобновената дейност на монетарницата му, която при Филип I и II сече монети за извънредните разходи на армията и заплатите на войниците.

Констатира се, че геостратегическото положение на Месамбрия като укрепен пристанищен град придобива висока стойност през Домината, когато в условията на почти непрекъснат натиск по суша от страна на степните племена морето се оказва сигурната комуникационна среда. Флотата осигурява връзка с “управляващия град”, съкращавайки маршрута на войските до разположената в

дълбочина отбранителна линия в Еминска Стара планина. Мерките по организацията на отбраната налагат чести императорски посещения-инспекции в региона. В очакването им милиарни колони са поставени край Месембрия на крайбрежния път през 305/06 и през 333/37 г. сл. Хр., на паралелния път в хинтерланда на Месембрия край Казалет също през 333/37 и Скатре през 361/62 и 367/75 г. сл. Хр.

4. Hr. Preshlenov. The Bulgarian Black Sea Region in the Economy of the Roman Empire. – В: Евг. Генчева (съст./ред.). “Югоизточна Европа през античността (VI в. пр. н. е. – началото на VII в. на н. е.)”. *Studia in honorem Aleksandrae Dimitrova – Milcheva*. В. Търново, 2008, 300-323.

ISBN 978-954-92181-8-3

В студията се представя актуализирана картина на интеграцията на региона в стопанската система на Римската империя. Констатира се, че в условията на *Pax Romanus* Югозападното Черноморие, традиционен посредник между Източното Средиземноморие и Балканския Юго- и Североизток, вече част от естествената морска граница на провинция Долна Мизия и Тракия, се развива като контактен икономически регион. До края на Принципата неговите интегрални функции са преобладаващи по отношение на бариерните. Те определят спецификата на крайбрежната зона, административно придадена и стопански гравитираща към крайбрежните градски центрове, сред които водещи са Одесос на север и Анхиало на юг от Хемус.

Констатира се, че пристанищната система осигурява условия за презморските превози на стоки, цивилни и военни лица. Морето, меридионалните трасета през Поморийския и Дюлинския проход и паралелните пътища за Марцианополис и Кабиле, са пресичащи се транспортни коридори, които формират инфраструктурата и обуславят икономическата специализация на региона.

Специално внимание е отделено на “географията” и предмета на вноса. Вино, зехтин и рибни продукти се внасят предимно от малоазийски, южно- и севернопонтийски центрове, козметични средства от Египет, трапезна глазирана и червенолакова керамика от Смирна, Пергам, Тарс и Чандарли, глинени лампи от Египет, Книдос, Атина и Коринт, стъклени съдове от сирийски, кипърски,

египетски и финикийски центрове, а мраморни саркофази и елементи на архитектурни редове от Атина, Никомедия и Докимеон. С контрола върху техния пласмент на местните пазари са ангажирани градските агораноми, които регулират този процес с декрети. По известните към момента данни може да се твърди, че присъствието на италиански, южноиспански, германски и с друг западноримски произход изделия (вина, рибни сосове и зехтин, *terra sigillata*, глинени и бронзови лампи, стъклени и бронзови съдове) има спорадичен характер и невинаги е резултат на търговски контакти.

Обобщените данни показват, че като качество местните производства не са в състояние да се конкурират с вноса и задоволяват масовия потребител в крайбрежните селища. Техният хинтерланд осигурява градските работилници и ателиета с варовик, андезитен туф, мрамор, желязна и медна руда от кариери и рудни находища, разработвани на територията на Дионисополис, Марцианополис, Анхиало, Деултум, Аполония и Бизия.

Друг основен акцент в студията е поставен на разпределението и преразпределението на приходите, формирани в градския стопански сектор. Освен данъчни задължения в полза на държавата, в Одесос и Месамбрия са установени митнически, пазарни и продажни такси и глоби. Своеобразно облагане на състоятелните граждани се извършва чрез традиционно изисквани литургийни повинности и административни длъжности.

Проучването на нумизматичните данни дава основание да се твърди, че в своите стопански начинания градските жители очакват благосклонност от божества, традиционно свързвани с покровителството на зърнопроизводството, лозарството, плодородието, търговията и корабоплаването. Деметра в разнообразни варианти, Дионис, Великият бог на Одесос, Хермес, Посейдон, плавателни съдове и морска фауна са сред устойчивите иконографски типове. Монетните емисии при първите Антонини издават по-скоро монетосечене “за престиж”. След фактическата девалвация на местните бронзови монети по време на Марк Аврелий и Комод, военизирането на империята при Северите намира отражение в активизирането на градските ателиета. Тяхната продукция, осигуряваща значителна част от ежедневните разплащания в региона, участва активно и в циркулационната среда на граничната провинция Долна Мизия. Присъствието на

одесоските, анхиалските, дионисополските и месамбрийските монети през втората четвърт на III в. сл. Хр. е предопределено предимно от нуждите на дислоцираните по долнодунавския лимес армейски части и носи белезите на военните монетосечения в империята.

5. Hr. Preshlenov. Städtebau, Machthaber und soziale Organisation an der bulgarischen Schwarzmeerküste (VI – I Jh. v. Chr.). – In: G. Vottero (ed.). Le grec du monde colonial antique. I. Le N. et N.-O. de la Mer Noire. Actes de la Table Ronde de Nancy, 28-29 septembre 2007. Paris, 2009, 125-194.

ISBN-13 978-2-913667-24-4

В студията са анализирани и обобщени археологическите, епиграфските и нумизматичните данни за топографията и планово-пространственото развитие на Аполония, Месамбрия, Одесос и Дионисополис, тяхното укрепяване и емблематичните им публични постройки, социалният състав и мобилността на градското население, полисните институции, тяхната вътрешнополитическа дейност и външнополитически отношения.

По отношение на топографията и укрепленията се констатира, че с основаването през късноархаичната епоха на първите елински полиси в региона настъпва принципно нов етап в антропогенното въздействие върху географската среда. При избора на място за заселване милетските и мегарските колонисти търсят естествената защитеност на впадени в морето полуострови (Аполония, Месамбрия) и издигащи се над брега терасни площадки (Одесос и Дионисополис), осигуряващи оптимални възможности за съобщителни и транспортни връзки. Внимание е отделено на промените в бреговата зона при пространственото развитие на градските центрове на полисите, усвояването на прилежащите терени за земеделски нужди, разрушителното действие на морските вълни при покачване на морското ниво.

През къснокласическата епоха Аполония, Месамбрия и Одесос, както и Дионисополис през ранноелинистическата епоха са укрепени, като трасето на крепостните им стени е съобразено с конфигурацията на терена. Прави впечатление, че в териториалното устройване на градското им ядро има

топографска приемственост и се наблюдава относително висока плътност на застрояване.

Обществените места са разгледани в два основни аспекта. Представени са археологическите и епиграфските данни за култовите постройки и свещенослужителите в полисите. Посочва се, че те са изградени по цялата територия на укрепеното градско ядро. В Аполония са установени храмове на Аполон, Хеката, Афродита, Дионис и Гея Хтония; в Месамбрия - на Зевс Хипердексиос, Зевс и Хера, Аполон, Асклепий, Дионис, Изиди и Сарапис, Хеката и Херос Созиполис и в Одесос - на Аполон, Самотракийските божества и Херос Карабасмос. Към настоящия момент са известни жреци/жрици на Деметра в Месамбрия, на Великия Бог в Одесос и на Дионис, Самотракийските божества, Сарапис и Великия Бог в Дионисополис.

Акцентира се на мястото и значението на театъра, който през елинистическата епоха е център и белег на обществения живот. Хипотетично в Одесос се локализира в топографски най-издигнатата му северозападна зона, а в Месамбрия - на южния склон на Несебърския полуостров, където се откроява на фона на морския хоризонт.

Резултатите от анализа на епиграфските сведения потвърждават основната социална дихотомия през елинистическата епоха - *πολίται* и *ξένοι* (*μετοίκοι*, *πρόξενοι*). В Аполония първите заселници получават право на неотчуждаемост на своя "първи клер". Предполага се, че обусловена от неравностойно оземляване мотивация ангажира приети по-късно заселници в полиса в борбите, предизвикани от местни олигарси или техни опоненти. Отбелязва се, че войнските добродетели, изискуеми за заемането на политическа длъжност, са високо ценени в Месамбрия. Приживе или посмъртно са почетени гражданите, участвали в победни битки и/или загинали като герои, защитавайки своя полис през късноелинистическата епоха.

Въз основа на обобщените сведения за лично свободните чужденци, пребиваващи по различен повод и завършили живота си като *μετοίκοι* в Аполония, Одесос и Дионисополис, се установява, че те са родом от егейски и южнопонтийски градове. Други чужденци освен почетното звание на *πρόξενος*, получават и право на гражданство. "Новите" граждани произхождат изключително от съседни понтийски градове – Томи, Калатис, Одесос, Месамбрия, Аполония или

са представители на околните скитски, тракийски и понтийски царе и династи. Прави впечатление, че присъствието на римски граждани до включването на региона в провинциалноримската административна система е изключение. По време на принципата на Тит римляните са вече представителна и привилегирована група сред населението на Одесос. Жените и робите с изключение на Месамбрия не оставят епиграфски следи в елинистическите центрове по българското Черноморие.

Според наличните сведения може да се твърди, че гражданите на Дионисополис, Одесос, Месамбрия и Аполония сравнително рядко напускат своите политики. Относително по-отчетливо е тяхното присъствие в Атина, Милет и Олбия.

Анализирани и обобщени са епиграфските данни за структурата и функциите на политическите субекти. През къснокласическата епоха в обществено-политическите дела на Аполония превес изглежда имат местни олигарси. Изяснява се, че решенията на полиса през ранноелинистическата епоха се приемат от общото събрание на гражданите в Дионисополис, Месамбрия и Одесос. В официалните им документи се появява и институцията на съвета. Проекти за решения на отделни негови членове, колегията на съвѣдροι и на архонтите се утвърждават от събранията в Одесос, Месамбрия и Аполония. За съответствието им на закона на полиса, освен ἑπιδήμιος в Одесос са отговорни и νομοφύλακες, епиграфски засвидетелствани в Месамбрия. За архивирането на постановленията в Одесос в храма на Аполон и Самотракийските божества е отговорен ἱεροποιοός, а в Месамбрия за излагането им в храма на Аполон и Дионис се грижи градският ковчезник. Финансов отчет за своята дейност изпълнителните магистратски колегии в Месамбрия предоставят на ἐκλοῦισταί.

Отделено е място на същественния въпрос за ресурсното обезпечаване на дейността на градските управления. Наблюдава се тенденцията при наложителна нужда от финансов ресурс те все по-често да зависят от доброволни дарения на състоятелни граждани. Сред разпознатите в текстовете на епиграфските паметници филантропични дейности в Месамбрия, Одесос и Дионисополис са осигуряването на средства за закупуване или доставка на жито, поддръжката на градските укрепителни съоръжения, дипломатическата и жреческата дейност.

Специално внимание е отделено на позициите на крайбрежните полиси в елинистическото ойкумене. Разпознатият юридически формат, в който се

разполагат техните външнополитически отношения, включва *συμμαχία* с Калатис срещу Лизимах и с Митридат VI срещу Римската република; *ἑλιμαχία* на Антиох II в подкрепа на Аполония и Месамбрия, на Фарнак I в подкрепа и по молба на Одесос (?) и на Истрия в защита на Аполония срещу Месамбрия; *ὀμολογία* между Месамбрия и тракийския парадинаст Садала; неутралитет на Месамбрия по време на войната срещу Фарнак I; трибутни задължения на Аполония, Месамбрия и Одесос (?) спрямо Атина и на Аполония спрямо Котис; военна окупация от войските на Лизимах; публични чествания на Рескупор в Аполония и на Садала в Месамбрия; утвърждаване на външнополитическото влияние върху и посредством полисното монетосечене на Антиох II в Аполония и на Митридат VI в Месамбрия и Одесос; *civitates foederatae* (с изключение на Аполония) на Римската република.

6. Hr. Preshlenov. Frühchristliche Archäologie an der Bulgarischen Schwarzmeerküste (1878-2008). – Römische Quartalschrift für Christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte, 105, 2010, 1-2, 78-105.

ISSN 0035-7812

Студията представлява обстойно изследване на археологически и епиграфски паметници, писмени сведения, архивни фондове и музейни колекции, отразяващи процеса на възникване и дейността на държавните институции и гражданските сдружения, които в края на XIX - XX в. са ангажирани с проучаването и опазването на археологическото, вкл. раннохристиянското културно наследство по Черноморското крайбрежие. Систематизирани и (ре)интерпретирани са резултатите от теренните и кабинетните изследвания на раннохристиянски паметници в/от крайбрежните зони на Дионисополска, Одесоска, Месембрийска, Анхиалска и Созополска епархия, включително на непубликувани данни от архивите на К. Шкорпил, Ив. Велков и Л. Огненова-Маринова. Внимание е отделено на хагиографските и просопографските данни.

Историографският преглед установи, че формирането на държавните институции и гражданските сдружения, призвани да проучват и опазват археологическото наследство по Черноморското крайбрежие, започва в края на XIX в., заедно с изграждането и на останалите структури на съвременната българска държава и общество. Процесът е улеснен от традиционния интерес на

българите към паметниците на миналото, който е в основата на музейното движение през първата половина на XX в. Създаваните структурни звена са израз и на държавната културна политика, разглеждаща музеите като основни научни центрове, водещи просветна дейност на базата на своите теренни и кабинетни изследвания. През този период на емпирично натрупване раннохристиянските паметници се възприемат като дял от “старовековната” (античната) цивилизация. Особена роля за изучаването на християнската древност по българското Черноморие в началото на XX в. имат Народният музей в София (1892 г.), археологическите дружества във Варна (1901 г.), Бургас (1925 г.) и София (1901 г.), както и създаденият на базата на Софийското дружество Български археологически институт (1920 г.).

Разгледано е доизграждането на музейната мрежа през втората половина на XX в. чрез преустрояването на музейните сбирки на читалищата и археологическите дружества и организирането на общоисторически музеи, чиито отдели “Археология” се развиват като научни и просветни звена в националната и регионалната музейна система. С разкопките и проучванията на паметниците на класическата древност, късната Античност и ранното християнство на територията на Черноморското крайбрежие са ангажирани специалистите по антична археология на окръжните музеи във Варна (от 1945 г.) и Бургас (от 1947 г.), на градските музеи в Балчик, Каварна (от 1971 г.), Несебър (от 1959 г.), Созопол (от 1961 г.) и Поморие, както и тези от секция “Антична археология” на Археологическия институт с музей при БАН, създаден в края на 1948 г. чрез сливане на Българския археологически институт и Народния археологически музей.

Основното внимание в студията е посветено на обобщаването на просопографските данни и *domus aeterna* за църковния клир; на систематизирането, относителната хронология, функционалната характеристика, обемно-пространствената композиция, декоративната пластика и стенописната украса на християнските храмове, проучени през XX в. и началото на XXI в. в крайбрежните зони на Дионисополска, Одесоска, Месемврийска, Анхиалска и Созополска епархия и на светите мощи и погребенията “*ad Sanctos*” в тях, формиращи кръга от знакови за християнизацията на региона археологически свидетелства.

Проучените останки от раннохристиянски църкви в Тимум, Бизоне, Афродизион, Одесос и околностите му, Карабизия, Ерите, укрепленията при устието на Фандъклийска река, нос Св. Атанас, Обзор, Паницово, Месамбрия и Созиполис позволяват да се твърди, че преобладаващи са постройките от елинистически базиликален тип. Тяхната пространствена организация се основава на симетрията като основополагащ композиционен принцип. Плановата композиция и пластичните обеми на някои от тях са преустроявани и обновявани и през Средновековието и са вписани органично в съвременната градска среда.

7. Хр. Прешленов. Фортификационни съоръжения в Несебър (северен сектор). – В: Ст. Станев, В. Григоров, Вл. Димитров (съст., ред.). Изследвания в чест на Стефан Бояджиев. София, 2011, 295-312.

ISBN 978-954-9472-11-0

В студията въз основа на исторически, епиграфски, публикувани и непубликувани археологически, геоморфоложки, батиметрични и картографски данни се прави обстойно описание, анализ и реконструкция на укрепленията по северното крайбрежие на Несебърския полуостров през античната, ранновизантийската и средновековната епоха.

Разгледани са резултатите от подводните проучвания в северозападния залив на Несебър през 60-70-те години на XX в., по време на които под късноантична стена в смесена зидария са открити деструкции на стена в неправилен псевдоизодом, принадлежаща на класическите укрепления на полиса. Въз основа на топографията и сравнителния анализ на разкритите структури може да се твърди, че двете съоръжения са диатейхизми, вероятно достъпни за плиткогазещи плавателни съдове, но основната им функция е свързана с отбраната на полуострова, препятствайки заобикалянето на крепостта по суша. През късноантичната епоха, след укрепяването на пространството западно и източно от тях, придвижването се извършва през засводен вход в диатейхизмата. Разрушена през 812 г., тя е възстановена в края на третата четвърт на IX в. Видими в залива части от нея са заснети през 1837 г. от Х. Молтке и през 1906 г. от К. Шкорпил. На изток от нея през къснокласическата епоха денivelацията на терена е преодоляна и е укрепен и защитен клифовият склон на полуострова посредством подпорна стена

със зигзаговидно трасе. В ъгъла между нея и диатейхизмата е оставен вход. Въз основа на непубликувани полеви заснемания на Л. Маринов е представена още една порта от опростен аксиален тип, оставена при източния край на подпорната стена. Входът ѝ е преграден със спускаща се врата. Наличните стратиграфски данни позволяват да се твърди, че проходното ѝ пространство е преустроено през елинистическата епоха.

Отделено е внимание на проучените в залива на североизток от нея сектори от укрепленията на полиса. Те са изградени с дялани варовикови блокове без пълнеж. По фронта на първия участък са открити деструкции на плътна правоъгълна кула, а източно от нея - вътрешно уширение, което може да се интерпретира като част от еднораменно стълбище. Проучената през 60-те и 80-те години на XX в. североизточно шестоъгълна кула с кръстосан градеж и двулицева стена с емплектон принадлежат на укрепителната система на античния полис. Наличните непубликувани заснемания на подводните прочвания в залива оставят впечатление, че друга кула/бастион (?) фланкира от югозапад крепостна порта.

Деструкции на масивни каменни, тухлени и в смесен градеж стени са открити и по горната част на клифовия склон от К. Шкорпил през 1906 г. и при строителни работи през 90-те години на XX в. Проучванията на неговия архив в БАН позволяват да се твърди, че някои от стените имат сходни параметри с “морските” крепостни стени при южното пристанище на Несебър, изградени през втората четвърт на V в. сл. Хр. Аргументира се и хипотезата, че независимо от възможното (пре)изграждане на някои тях през късната античност и след това, те маркират част от трасе на месембрийските укрепления по северния бряг на Несебърския полуостров след V в. сл. Хр. Обосновава се вероятността това трасе има връзка с шестоъгълната кула на античния полис посредством стена, частично разкрита югоизточно от нея.

Проследени са останките от крепостни стени на морското дъно на изток от шестоъгълната кула. Те имат зигзаговидно трасе. В акваторията до скалистото североизточно езиковидно понижаващо се подножие на полуострова са открити големи паралелелепедни блокове и участъци от стени с лицево обработени и надлъжно поставени блокове. Аргументирано е твърдението, че до края на късноантичната епоха надводната му част - вероятно до втори - трети изобат, а

подводната - до шести-седми изобат, са естествено препятствие за североизточните щормове в северния залив. В края на XX в. функциите на обезличената вълнозащитна преграда в залива са поети от изградена срещу шестоъгълната кула буна-вълнолом.

8. Hr. Preshlenov. Mesambria Pontica in orbis Romanus. – In: R. Ivanov (ed.). Roman Cities in Bulgaria. Sofia, 2012, 493-536 (под печат).

ISBN 978-954-322-507-1

В студията обстойно се изследва историята на града през римската и ранновизантийската епоха, контурите на бреговата линия, фортификацията, свещените пространства, инфраструктурата и некрополите на Месамбрия в западната, централната и източната градска зона през класическата, елинистическата, римската и ранновизантийската епоха. Архитектурните типове, ансамбли и съоръжения са описани, анализирани и картографирани хронологически, стратиграфски и типологически, сравнени са с аналогични паметници с изяснен контекст и интерпретация. Границите на съвременното застрояване, на брегоукрепителните и пристанищните съоръжения и на социализираните в съвременната градска среда крепостни стени, храмове, терми, жилища и инфраструктура са извлечени от съвременните топографски, батиметрични и кадастрални карти на полуострова.

Констатира се, че градските структури се разполагат на естествено защитената абразионно-акумулативна тераса на Несебърския полуостров, подложена на въздействието на вълновите процеси при различни морски нива. По време на дорийското заселване, съвпаднало с регресивна фаза на следледниковата трансгресия, бреговата линия се реконструира в акваторията северно и източно от четвърти - пети и южно от трети - пети изобат. През втората половина на II хил. сл. Хр. клифовият полуостровен склон е преработен и са размити и обезличени по-стари брегови линии. Преди началото на брегоукрепването в края на XX в., полуостровът има специфичен ингресионен облик.

Въз основа на анализ на писмени, епиграфски и нумизматични данни са проследени етапите на налагането на римската власт - Третата Митридатова война, гетското настъпление в средата и нападенията на бесите през последната четвърт

на I в. пр. Хр., налагането на траен римски контрол през първото десетилетие на I в. сл. Хр.

Анализирани са някои аспекти в дейността на градското управление в *Imperium Romanum* – ролята на градските съветници в регулирането на местния пазар; налагането на глоби (*multa funebris*); строителните работи по регионалната пътна мрежа; почестите, оказвани на принцепса и на изтъкнати местни жители; промените в характера на монетосеченето на полиса при Филип I и Филип II.

Специално внимание е отделено на писмените и епиграфските данни за поддръжката и използването на пътната мрежа в Еминска Стара планина, изграждането на ранновизантийската отбранителната стена и формирането на отбранителната линия между морския бряг при Обзор и проход Дюлино. Предложена е реконструкция на трасето на провинциалната граница през късноантичната епоха по билото на Еминска Стара планина северно от линията Херкуленте – Скатрина.

Прегледът на първичните публикации на стени, кули и порти дават основание да се обобщи, че от V в. пр. Хр. до IX в. сл. Хр. три крепостни стени защитават уязвимия по суша от запад град. Констатира се, че границите на укрепената градска зона минават по/и между шелфовата тераса на 4-5 м и терасата на височина 12 м.

Въз основа на сравнителен анализ и на батиметрични данни от подводните проучвания през 70-80-те години на XX в. продълженията на предримската и ранновизантийската крепостна стена в северния залив се интерпретират като диатейхизми, предназначени да възпрепятстват заобикалянето на крепостта от север. Констатира се, че на изток от тях стени със зигзаговидно в план трасе имат комбинирани функции да укрепват и защитават клифовия склон на полуострова. Непубликуваната графична документация дава основание да се твърди, че предримската стена, открита в източния им край, е съоръжена с бастион, фланкиращ порта от опростен аксиален тип, а уширението на стената, разкрито североизточно в залива, се интерпретира като привратен бастион/кула, фланкиращ/а заедно с шестоъгълната кула пристанищната порта.

Обосновава се хипотезата, че следите от масивни стени и кули на хоросанова спойка, регистрирани в началото и в края на XX в. по горната част на

клифовия склон, маркират трасето на градските укрепления през Късната Античност и Средновековието.

Разгледани са проучените участъци в североизточния сектор, чието трапецовидно и зигзаговидно трасе, изградено върху предварително подравнена скална основа, следва подножието на склона на полуострова между първи и втори изобат.

Реконструирано е трасето на укрепленията в източния и югоизточния сектор на полуострова. Установен е стремеж то да следва двуметровия изобат. Предлага се хипотетична интерпретация на петдесет метровата ивица до челото на 4-6 м шелфова тераса като естествена берма през фронта на стените. Установени са опити за противодействие на деструктивните брегови процеси посредством метални скоби и дървени дюбели за хоризонтално и вертикално свързване на блоковете, полагане на дървени скари за нивелиране на градежа и оставяне на жлебове за оттичане на повърхностни води, маркиращи и функционалното ниво на предримските стени. В субструкцията на ранновизантийската куртина са установени следи от характерното за епохата пилотно усилване на терена.

Сравнителният анализ установи, че укрепяването на югозападната брегова зона хронологично, топографски и конструктивно си схожда с това по северозападното крайбрежие на полуострова. Проследено е трасето на стените, изградени през къснокласическата и ранноелинистическата епоха в челната част на полуостровната тераса. При изграждането на ранновизантийските крепостни стени трасето им е отместено на юг в основата на полуостровния склон и вероятно следва отблизо бреговата линия до югозападната ъглова кула. Южната диатейхизма, аналогично на северната, има предназначение да възпира придвижването към южната пристанищна порта.

Констатира се, че в западната градска зона в съответствие с градоустройствената практика теменосите на Зевс и Аполон се разполагат на челото и склона на морската тераса на изкуствено формирани площадки. Установено е, че храмът на Зевс има фронтална композиция. Въз основа на разкритата му северозападна част и фриз с метопи и триглифи постройката се реконструира като антов тип без крепидома и странични колонади. Разгледани са промените в застрояването на тази зона през ранновизантийската епоха.

Анализирана е плановата композиция и преустрояването на раннохристиянската базилика и непубликуваната, вписана в олтарното ѝ пространство еднокамерна кръстовидно засводена постройка, интерпретирана като крипта. Реконструира се подходът от юг към базиликата, усвоила площадното пространство при хероона и теменоса на Зевс. Въз основа на лични наблюдения и заснемания е представен план на северната дъга на овалния градски входен площад. В центъра му се събират лъчите на двете градски първостепенни улици, отвеждащи към централната и пристанищната зона. Отделено е място на базиликата “Св. Апостоли Петър и Павел”, архитектурна доминанта източно от площада. Проследено е застрояването на улицата, тангираща от север базиликата, която води към централната градска зона. Установява се, че част от настилката ѝ е формирана с деструкции от храма на Деметра, проучван в средата на ХХ в. при средновековната църква “Пантократор”.

Обобщават се данните за ранновизантийските терми, проучени между съвременната баня и турски хамам от XVIII в. Въз основа на архивни, непубликувани и лични наблюдения и заснемания са реконструирани трасето и плана на външния градски водопровод, описано е устройството на ревизионните му шахти. Представени са данните за вътрешноградската разпределителна водопроводна мрежа, монументалният каптаж с резервоар, разпределящ водата, три от ревизионните му шахти и подземните засводени галерии, прокопани по закрит способ, в които са положени глинените водопроводи.

Специално внимание е отделено на състоянието на проучванията, топографията, плановата композиция, преустройствата и организацията на околната среда на изградената в централната градска зона базилика “Св. София”.

От търговския и административния център по ортогоналната запад – изток улична мрежа се достига източната градска зона, където е установена топографска приемственост в култовото строителство. Представени са резултатите от проучванията западно от разрушената църква “Христос Акрополит”, където обредна яма и внесените в нея материали се свързват с култовите практики в храм на Зевс и Хера, свлечен в морето през втората половина на II хил. Средновековната църква “Св. Георги Стари” унаследява топографски раннохристиянска базилика, чиито деструкции също са свлечени в морето.

Разгледано е и църковното строителство в североизточната градска зона – историческа топография, планова композиция, обновявания, прилежащи некрополи на манастирската базилика “Св. Богородица Елеуса”. Анализират се геоморфоложките процеси, историческите събития и диференциращото се евхаристийното богослужение – фактори, обусловили промените в плановата ѝ композиция и изоставянето на църквата.

Представени са епиграфски данни за топографски локализираните публични постройки - храмовете на Аполон, Зевс (и Хера), Деметра и Коре и Сарапис, както и за тези, известни само от споменаванията им в почетни и посветителни надписи – храмовете на Асклепий, Хеката, Дионис, Херос Созиполис, гимназиона и театъра. Хипотетично на някои от тях може да са принадлежали архитектурните детайли, открити при подводни проучвания в акваторията на югозападния залив.

Разгледана е топографското разположение, типа и хронологията на римските и късноантичните гробове. Установява се, че погребенията - ями, врязани с скалната основа или камери, изградени с каменни плочи, са извършени главно в пространството на запад от шийката на провлака на полуострова. Надгробните паметници, изработени в градските каменоделски ателиета, следват късноелинистически местни и регионални образци.

Обобщаването на данните от застроената градска зона потвърждава известната практика да се извършват погребения и в близост с църковните сгради - при северозападната базилика, около базиликата, унаследена от “Св.Георги Стари” и западно от “Св. Богородица Елеуса”.

9. Hr. Preshlenov. Barrier and Corridor. The Southwest Black Sea Coast – A Cross-Border Region of the *Imperium Romanum*. – In: L. Vagalinski, S. Torbatov, N. Sharankov (ed.). *The Roman Limes in Bulgaria*. Sofia, 2012 (под печат).

В студията се обобщават писмени, епиграфски, нумизматични, археологически и топографски данни, представящи основни аспекти на темата – установяването на римски контрол и присъствието на военни лица и ветерани в региона; значението на Деултум за поддържането на римския ред по Югозападното Черноморие; мястото на Анхиало и Одесос като алтернативни логистични центрове, с възможности да обслужват придвижването и обезпечаването с парични

средства на военните подразделения по външния граничен пръстен на империята; типа на транспортните средства, акостиращи в техните пристанища и превозваните стоки; промените във военостратегическата обстановка през ранновизантийската епоха, намерили отражение в мащабно обновяване, преизграждане и поддръжка на фортификационни съоръжения, пътна и пристанищна инфраструктура; формирането на новия градски елит, в който водеща роля заема църковният клир.

Констатира се, че в концепциите на класическите римски юристи държавата се свързва най-вече със своите граждани, поради което претенциите за установяване на римски ред са навсякъде, където има римски граждани. Проследени са перипетиите в региона през късноелинистическата епоха, когато в окръжението на легати, гарнизони и свободно пребиваващи римски граждани в 15 г. сл. Хр., респективно 45 г. сл. Хр. полисите по югозападния бряг на Понта са включени в провинции Мизия и Тракия.

Известните сведения оставят впечатление, че в геополитическата орбита на римския *imperium* Югозападното Черноморие се развива като контактен регион между Източното Средиземноморие и Балканския Юго- и Североизток, предлагайки и алтернативни възможности за преминаване на военни части между Долнодунавския и Малоазийския лимес. За контрола на придвижванията по направление Марцианополис – Скатре - Анхиало – Деултум – Бизантион от съществено значение е римската колония на ветерани от VIII Августов легион *Colonia Flavia Pacis Deultensium*, основана в началото на принципата на Веспасиан.

Специално внимание е отделено на промените в региона, произтичащи от административно-териториалните реформи на Диоклециан и Константин Велики и географската близост с новата столица Константинополис. Проучването установи, че добре уредената и поддържана сухопътна мрежа превръща региона в предпочитан коридор за маршово придвижване на номадските племена по сухопътния маршрут от източноевропейските степи през Дунавската делта и Западното Черноморие към Източното Средиземноморие.

Установена е пряка връзка между тези събития и процеси и изграждането на отбранителната линия, следваща естествената географска преграда Източна Стара планина, обновяването на фортификационните съоръжения на селищата в региона, убежни точки за местното население и диспечерски звена във военната стратегия и

тактика на Νέα Ῥώμη. В своята съвкупност обобщената картина откроява региона като стабилизираща кръстопътна зона, в която до края на VI в. християнската империя има надмощие в сблъсъка с *Pax Nomadica*.

10. Хр. Прешленов. Преки и косвени данъци в западнопонтийските градове през римската епоха. - Годишник на Националния археологически музей, 8, 1992, 145-149.

Статията прави кратък анализ на основните градски приходоизточници въз основа на преки данни или косвени податки в надписи от Одесос и Месамбрия. Установено е събирането на данъчни задължения в полза на градското ковчежничество и на императорския фиск; предоставянето на разрешения за свободен (безмитен) внос и износ по море; наличието на пазарни такси, регулиращи отношенията на местните пазари; такси, изисквани при освобождаването на роби, по същество продажни, когато робите заплащат свободата си; глоби, защитаващи покоя на мъртвите и собствеността върху гробния парцел. Някои установени по епиграфски път данни подсказват наличието на диференциран подход при данъчното облагане на местни лица и чужденци, както и привилегированото освобождаване от данъчни задължения.

11. Chr. Preschlenoff. Die Häfen der westpontischen Städte in der römischen Zeit. - In: M. Lazarov, Chr. Angelova, (ed.). Les Ports dans la vie de la Thrace ancienne. Thracia Pontica, 5. Actes du Symposium international, 7-12 octobre 1991, Sozopol. Varna, 1994, 95-104.

В статията са анализирани и обобщени топографски, епиграфски, нумизматични и археологически данни за местоположението и възможностите на градските пристанища по Югозападното Черноморие да осигуряват оптимални условия за товаро-разтоварни работи, вида, оборудването и собствениците на плавателните съдове.

Констатира се, че милетските и дорийските заселници се възползват от защитата на естествени географски форми (морски носове, острови, полуострови). Доказателство за удачно направения избор са значимите съвременни български пристанища, унаследили местоположението на античните пристанища в

Дионисополис (Балчик), Одесос (Варна), Месамбрия (Несебър), Анхиало (Поморие) и Аполония (Созопол).

Разгледано е застрояването на пристанищната и непосредствено прилежащите ѝ градски зони. Засечените стени в Балчишкия залив хипотетично се интерпретират като част от морско оградно съоръжение или пирс. Крайбрежната зона на Месамбрия запазва топографско-градоустройствения си облик до края на римската епоха - на югозападния бряг се ползва храмът на Аполон, а на северозападния – на Зевс Хипердексиос. Пристанищната порта на Анхиало е представена върху монетни емисии при Септимий Север и Каракала. Вратата е фланкирана от две кули с галерия от арки, пред която е издигната статуя на Посейдон *Προτύλαιος*. Рисунка на фламандския маринист Ян Петерс от средата на XVII в. дава основание да се предполага, че през римската епоха, вероятно в залива между полуострова на Созопол, остров Св. Кирик и двата мола функционира масивна фарова кула.

Анализирани са видът, конструкцията и ветрилното стъкмяване на плавателните средства, представени от рисунки-графити по стените на обществени сгради и гробници, релефни изображения върху саркофази и монетни изображения от Одесос и Анхиало. Прави впечатление, че най-големите ветроходи са симетрични съдове, ненадхвърлящи средната за епохата търговска вместимост. Някои от тях са представени по време на маневра в пристанището.

Гребните кораби са пресъздадени схематично със симетричен корпус, таран, рулеви гребла потопени във водата, четири до шест гребци, един или два вертикални щандарта за знамена на задната палуба и пред тях - императорът в бойни доспехи. Ветроходите са гравирани по-детайлно, с извит корпус, опънато върху реята на гротмачтата четириъгълно ветрило и такелаж.

Относно произхода на корабособствениците и моряците, посещаващи през I в. сл. Хр. пристанищата по западния бряг на Понта е приведено известието на Овидий, който отбелязва, че напролет, след възобновяване на корабоплаването, в тях най-често акостират плавателни съдове от съседни селища, по-рядко от Пропонтида и спорадично от Италия.

Пристанищата по Югозападното Черноморие обслужват и римската администрация, армията и флота. Някои от императорските монетни типове на

Одесос и Анхиало регистрират преминаване на военни части. Свидетелство за римско присъствие са и оловните котвени щокове кутиест тип, откривани в акваторията между нос Шабла и Ахтополския полуостров.

12. Chr. Preschlenoff. Wohltätigkeit in den westpontischen Städten in der römischen Zeit. - In: D. Draganov (ed.). Studies on Settlement Life in Ancient Thrace. Proceedings of the IIIrd International Symposium “Cabye”, 17-21 May, 1993, Jambol. Jambol, 1994, 132-135.

ISBN 954-615-001-0

Статията разглежда установената практика някои от обществените потребности на градските общини да се покриват от състоятелните градски жители по време на заеманите от тях изборни длъжности, задължително налагани литургийни задължения и волни пожертвования. Установява се, че тези изяви и в трите си форми на проявление имат по-скоро утилитарен характер и покриват без прояви на излишества конкретно обусловени потребности на градските общини – благоустрояване на градската среда, организация на култови церемонии, спортни игри, зрелища и празненства, раздавания на храни и парични подаръци, пратеничества. Ефектът от социално ориентираната дейност на градския политически елит се цени особено по време на усложнената военнополитическа и стопанска обстановка по време на Митридатовите войни, нападенията на гети и беси през I в. пр. Хр., възстановяването на градовете през I в. сл. Хр., благоустрояването им в духа на римския *urbanitas*, овладяването на чумната епидемия през II в. и възстановяването от кризата в края на века.

13. Chr. Preschlenoff. Die westpontischen Städte und die Konstituierung der römischen Macht in den Gebieten an der Unteren Donau (politische und finanzielle Aspekte). - In: G. Susini (ed.). Limes. Studi di storia, 5. Bologna, 1994, 169-175.

В статията по писмени и епиграфски данни е проследен процесът на установяване на римската власт в градовете по Югозападното Черноморие. Коментира се римската кампания в региона през Третата Митридатова война. Трофеите и плячката, взети от разрушената Аполония, се причисляват към военните доходи, които обикновено постъпват в римския ерариум след

представянето им на организирани в Рим триумфи. Посочва се, че до подписването на съюзния договор, изпратения в Месамбрия през зимата на 72/71 г. пр. Хр., Гай Корнелий има само де факто сходни функции с републиканските военни префекти. Анализират се правните и военнополитическите аспекти на съюзническия статут на крайбрежните градове след успешното завършване на двугодишния поход на Марк Лукул. Известието на Дион Касий за притесненията им от Гай Хибрида и епиграфски регистрираното му презимуване в Дионисополис през 62/61 г. пр. Хр. се поставят в кръга на сведенията, отразяващи злоупотребите на някои римски военачалници по време на гражданските войни. Счита се, че след тази дата съюзните договори са автоматично анулирани и крайбрежните центрове са отново в състояние на война с Рим. Засегнато е и периферното внимание на триумвирите Гней Помпей и Марк Антоний към региона, отражението на походите на Марк Крас и пребиваването на римски граждани в Аполония и Одесос. Аргументира се, че при трайното налагане на римски контрол тези градове по всяка вероятност не получават отново съюзнически статут.

14. Хр. Прешленов. Бележити изследователи на античната археология в България - творчески биографии. - Археология, 1995, 1, 16-22.

ISSN 0324-1203

В статията са представени приносите на В. Добруски, К. Шкорпил, Г. Кацаров, Ив. Велков, Б. Филов, Д. П. Димитров и В. Велков за изследването на класическата древност в България. Отделено е внимание на университетската подготовка и специализациите на тези учени в престижни европейски университети, на приноса им за учредяване и организационното укрепване на Народния и Варненския археологически музей, Българския археологически институт, Софийския университет, (Националния) Археологически институт с музей при БАН, Софийското и Варненското археологическо дружество. Открити са приносите им за издирването и разкопките на десетки от най-значимите антични археологически обекти. Подчертани са разностранните им научноизследователски интереси, публикационна и популяризаторска дейност, в резултат на които през XX в. е създадена и развита методологичната и фактологична база на археологическите проучвания.

15. Хр. Прешленов. Финансова администрация в западнопонтийските градове през римската епоха. - Годишник на Департамент "Археология". Нов Български университет & Археологически институт с музей при БАН, 2-3, 1996, 232-236.

ISSN 1310-7941

В статията е отделено място на административните органи с икономически функции в градовете по Югозападното Черноморие. Обобщени са епиграфските данни за ковчежниците и градската каса и агораномите в Одесос и Месамбрия, представляващи задължения, свързани с изплащане на суми, контрола на пазара и паричните постъпления от глоби и такси. Констатира се, че на тези длъжности се избират опитни и състоятелни лица, изпълняващи и други обществено значими постове като архонти, жреци, неокори, градски пратеници.

16. М. Рехо, Хр. Прешленов. Театърът в културното развитие на античните градове по Българското Черноморие (6 –1 в. пр. Хр.). - В: Д. Овчаров (съст.). Театърът като феномен в културната история на Европа. Материали от Лятната научна среща, Варна, 7-8 юни 1997 г. София, 1998, 11-21².

В статията са представени данните за развитието на театъра и драмата в Бизоне, Дионисополис, Одесос, Месамбрия и Аполония през къснокласическата и елинистическата епоха. Театралното общуване се развива в отвореното пространство на театъра, разположен в Одесос и Месамбрия в най-издигнатите градски зони. Търсено е участието на морския хоризонт като динамичен фактор в условния декор на сцената. Анализът на епиграфските данни установи, че правото да се заемат първите редове до проскенето е сред важните почетни привилегии, присъждани на влиятелни и уважавани личности. Сред тях е и учител от Калатис, вероятно участвал и в подготовката на хорови песни за театралните представления. По време на Дионисиевите и други провеждани в театъра градски празници те са удостоявани с прогласяване на заслугите им, златни венци и други почести. На

---

² Авторският ми принос се отнася до представянето и анализа на археологическите и епиграфските данни (стр. 11-14, 17-21).

сцената се изявяват местни поети, музиканти и оратори, сред които и една жена. Отделено е внимание и на данните за интереса към актьорското майсторство. Проучените театрални маски и теракоти на артисти от крайбрежните центрове позволяват да се твърди, че по-голям интерес има към комедийния жанр. Някои типажки от Старата, Средната и Новата комедия са изработени по кальпи, внесени от Атина. Масовото им присъствие в гробове и обредни огнища може да се обясни със символичното значение, което имат в погребалния комплекс – подчинено на мистериалния култ на Дионис, в чиито граници се развива и театралното общуване.

17. Chr. Preschlenoff. Finanzsystem der antiken Städte an der Bulgarischen Schwarzmeerküste (I. Jh. v. Chr. - III. Jh. n. Chr.). - Archaeologia Bulgarica, 1998, 1, 64-69.

ISSN 1310-9537

В статията се обобщават и систематизират епиграфски и нумизматични данни за градските финансови институции и ресурсното обезпечаване на дейността им. Финансите се разглеждат като съвкупност от икономически отношения, чрез които се формират необходимите за гражданските общини приходи. В кръга на пряко и по косвен път установените в надписите източници влизат административната и финансова подкрепа от централните власти за обновяване на градските укрепления и обществени водопроводи; налагането на локални мита и такси, обезпечавачи регулацията на градския пазар и освобождаването на роби; налагането на глоби за оскверняване на гробове; благотворителната дейност на магистрати и състоятелни граждани. Тези приходоизточници покриват някои от упоменатите в почетните надписи представителни градски разходи за организиране на почетни погребения, изработване на почетни надписи, статуи и златни венци.

Проучването на градските бронзови емисии установи относително балансирано монетосечене през I-II в. сл. Хр., което до кризата в империята, обезпечаваше предимно вътрешноградски разплащания, увеличено производство с едновременна употреба на повече и по-големи номинали при Северите и интензивно монетосечене при Гордиан III, Филип I и Филип II, в което преобладават големите мултипликации на основния номинал.

18. Хр. Прешленов. Месамбрия Понтика: политически отношения и икономическо развитие през късноелинистическата и римската епоха. - In: Зл. Гочева (съст.). *Thracia Antiqua 10. Studia in memoriam magistri Prof. Georgi Mihailov*. София, 1999, 227-233.

ISBN 954-8259-31-1

Статията създава обобщена представа за съществените военнополитически събития, административната принадлежност, градските приходи, монетосеченето и пристанищата на града. Обръща се внимание на активната промитридатова ориентация на града, намерила отражение в появата на образа на понтийския цар върху автономните градски емисии. Коментира се разквартируването на римски военни за презимуване в града през 72/71 г. пр. Хр. - по същество форма на военна контрибуция, налагана на населението, на чиято територия се водят активни бойни действия, както и наличието на случаи на освобождаване на някои граждани от участие в изпълнението на този ангажимент. Посвещения на бивши стратежи и таксиарси на Дионис Освободител и на Атина Спасителка се интерпретират като отглас на сблъсъка с гетите в средата на I в. пр. Хр. За високо ценената войнска доблест свидетелстват посмъртно оказваните почести на месамбрийските войни. Като първо свидетелство за принадлежността на града в административните структури на римската империя се разглежда съвместното посвещение на Хермес и Херакъл и на император Клавдий, извършено от римски гражданин, в качеството му на градски агонотет и гимназиарх. Отделено е внимание на паричните постъпления в градската каса от глоби и регулацията на пазара, приоритетно задължение на градските агораномии. Изображенията върху декрета им се интерпретират като съдове-еталони за насипни и течни продукти и везни с мерки за тежест, които, заедно масата-еталон, пренесена във Варненския музей, създават представа за част от инструментариума на тези магистрати. Изказва се предположение, че в началото на римското управление стоковото управление се обезпечават и с автономни емисии, някои от които са контрамаркирани. Активизирането на провинциалноградското монетосечене при Филип I и II се свързва с повишените нужди на гарнизоните и пазарите в граничната провинция Д. Мизия.

19. Хр. Прешленов. Пътят Анхиало – Марцианопол: късноантични селища и укрепления в проход Дюлино на Източна Стара планина. - В: К. Бошнаков (съст.). *Jubilaeus 4. Сборник в памет на чл. кор. В. Бешевлиев. София, 2000, 101-106.*

Статията представя резултатите от теренните издирвания и разкопки в Еминска Източна Стара планина, проведени в рамките на проект за проучване на селищната система, пътната мрежа и фортификационните съоръжения през античната и ранновизантийската епоха. През първия етап от реализацията на проекта по и около пътното трасе Марцианополис-Анхиало при проход Дюлино са регистрирани антични и ранновизантийски укрепени селища, крепости и отбранителни съоръжения, изяснен е техният план, хронологични характеристики, визуално-съобщителните и военно-оперативните им връзки с пътя и участието им в организацията на отбраната в региона, осъществени са сондажни разкопки на най-значимия от регистрираните обекти при с. Паницово. Анализът на събраните данни показва, че охраната/отбраната на пътя се осигурява от взаимно свързана система от отбранителни, стражеви и наблюдателни укрепления, разположени по и в близост до него по билото на планината.

Сондажните разкопки на селището, разположено на естествено защитения рид Градището над десния бряг на р. Еркечка, северозападно от с. Паницово, установиха, че през V-IV в. пр. Хр. на територията му е формиран културен пласт, чиито етнически носители може да са нипсеите. През ранновизантийската епоха по билото на рида е изградена крепост с неправилна многоъгълна форма, ориентация север-северозапад – юг-югоизток и площ от 4,0 ха. По време на обхождането на територията на север - северозапад от крепостната порта край уличното трасе са регистрирани деструкции от прилежащото застрояване. В най-високата част на рида улицата извежда до раннохристиянска базилика. При проведените разкопки е установено, че постройката в план е “елинистическа” трикорабна едноапсидна църква. Художествено-пластичното въздействие на вътрешното ѝ пространство е постигнато посредством положена афреско върху двупластова мазилка стенна живопис. Според обхвата на укрепената си площ, плътността на застрояване и урбанитета си селището попада в категорията на полуградските укрепени центрове в диоцез Тракия. Въз основа на хоризонталната и вертикалната стратиграфия може

да се твърди, че животът в него в организирана форма прекъсва па време на аварско-славянските нападения през първата четвърт на VII в. Ранносредновековна керамика, земеделски и занаятчийски инструменти свидетелстват, че територията му през VIII в. е включена в пределите на българската държава. Хипотетично може да се приеме, че новите му обитатели са свързани с изградените по билото на Еминска планина по южния склон на вододелното възвишение валове с ров от юг и след превръщането им от гранична във вътрешноукрепена линия след началото на IX в.

Теренните издирвания показаха, че чрез локални пътни трасета селището има връзка с ранновизантийската отбранителна стена по южния бряг на р. Двойница и р. Еркечка. Заедно с включените в или изградени в непосредствена близост с нея укрепления, тя има основна роля в охраната на подстъпите към пътя в прохода от север. На северния бряг на р. Еркечка северозападно от селището при с. Паницово е регистрирано четириъгълно укрепление с площ около 0,1 ха, свързано посредством вал с ров с главната отбранителна стена. С нея осъществява конструктивна връзка шестоъгълно укрепление с площ около 0,6 ха, изградено източно на речната тераса при вливането на р. Еркечка в р. Двойница при с. Козница.

Проследено е трасето до подхода към прохода от юг при с. Гюльовца. По билото на планината югозападно от с. Паницово охранителните функции се поемат от каменна преградна стена, вал и свързано с тях укрепление. През Ранното Средновековие са използвани при изграждането на българските землени укрепления. От юг пътят се охранява от крепост на рида Калето над р. Голямата река при с. Гильовца с неправилна шестоъгълна форма и площ около 0,4 ха. Тя има сигнална и пътна връзка с разрушеното укрепление на рида Вълска чука, с укрепена площ над 1,3 ха, откъдето се осъществява визуален контрол на придвижването по пътя от Анхиало и Месембрия.

20. Хр. Прешленов. Политически отношения на античните градове по Българското Черноморие (I в. пр. Хр. – I в. сл. Хр.). - Годишник на Департамент “Археология” – НБУ & Археологически институт с музей при БАН, 4-5, 2000, 225 - 234.

ISSN 1310-7941

Статията обобщава писмените, епиграфските и нумизматичните данни за външнополитическите отношения на крайбрежните градове. Посочва се, че за разлика от отношенията на Митридат VI с южнопонтийските градове, връзките му с градовете по Югозападния Понт се основават на съюзни договори, гарантиращи оказването на военна помощ. Разгледани са последиците от римската кампания по време на Третата Митридатова война, довели до ликвидиране на понтийското влияние в региона и предаването му под контрола на провинциалния управител на Македония. Коментирани са епиграфските паметници, изясняващи последиците от експанзията на Гетското царство в региона след поражението на римските войски през 61 г пр. Хр. в Добруджа. Изяснява се, че благодарение на установени по-рано лични контакти Дионисополис остава незасегнат от гетската атака, Одесос е превзет/изоставен за кратко, а Месамбрия отблъсква гетите. Отделено е място на отношенията с тракийските царе и династи, възстановили контрола си южно от Дунав след смъртта на Бурбиста и по време на гражданските войни. Епиграфски е потвърдено участието на техни представители в уреждането на отношенията, включително и териториални, с Одесос, Дионисополис и в крайбрежната зона на север до Калатис. Анализът на надгробна епиграма от Месамбрия свидетелства за преживените трудности по време на преминаването на бесите край града в края на I в. пр. Хр. Надписи и монети на Реметалк I, II и III дават основание да се твърди, че крайбрежният хинтерланд южно от Стара планина се намира под техен контрол до включването му в състава на провинция Тракия. Първите данни за отношенията с/към новата римска власт произхождат от Одесос, където със съгласието на и в прослава на император Тиберий са извършени възстановителни работи по крепостните стени, а в съседната Месамбрия е издигната статуя на Клавдий. Одесоски първожрец също поставя статуя на император Тит и раздава подаръци на римските граждани в града, в рамките на утвърждаващото се в региона почитане на римския принцепс.

21. Chr. Preshlenov. Die antike Stadt an der Bulgarischen Schwarzmeerküste: Geopolitik und Urbanität. - Archaeologia Bulgarica, 2000, 2, 18 – 29.

ISSN 1310-9537

Статията представя в синтезиран вид някои от резултатите, получени при разработката на изследователския проект “The Antique City on the Bulgarian Black-Sea Coast: Political, Demographic and Social development”. Констатира се, че в резултат на екзогенно урбанизиране и по-нататъшното укрепване на гражданската община на територията на одесоския, месамбрийския и аполонийския полис се развиват едноименни градски центрове, които се превръщат в традиционни посредници между Източното Средиземноморие и Европейския Югоизток. Урбанизирането на региона, разглеждано като административно, юридическо и градоустройствено-архитектурно организиране на средищни центрове с прилежаща хора, продължава до края на античността. Освен в Балчик (Дионисополис) и Поморие (Анхиало) организиран градски живот е установен при проучванията в Ахтопол (Агатополис), Каварна (Бизоне), Обзор (ранновизантийският Темплум Йовис) и на нос Калиакра (Акре). Прави впечатление, че при избора на място за заселване са предпочетени естествено защитени полуострови, издигащи се над морския бряг високи плата и тераси, които осигуряват оптимални възможности за визуално-съобщителни и транспортни връзки.

Епиграфските данни разкриват преобладаващо елинския характер на тези градове, но процесите на инфилтрация на тракийско и малоазийско население остават постоянно действащ фактор, определящ етническият състав на тяхното население. През елинистическата епоха в тях се чувства и военно-политическото влияние на съседните тракийски царе и династи. През римската епоха Анхиало и Одесос се налагат като регионални кръстопътни центрове, осигуряващи възможности за придвижването на личния състав и обоза на армията и флота между Дунавския и Източния лимес и преселническият поток между балканските, малоазийските и африканските провинции. Източниците регистрират повишеното геостратегическо значение на региона през ранновизантийската епоха при възпирането на готи, хуни, остготи, българи, авари, славяни и други степни племена, по време на чиито нападения е опустошен непосредственият хинтерланд на крайбрежните градове.

Обърнато е внимание на спецификата на политическото управление на гражданската общност, което, опиращо се на обществените институции, обуславя

изграждането и поддръжката на сгради и съоръжения – необходимо присъщи елементи на градския начин на живот.

Археологически проучвания, епиграфски данни и монетни изображения представят укрепленията на Аполония, Месамбрия и Одесос през къснокласическата, на Дионисополис през ранноелинистическата и на Анхиало през римската епоха. Цялостно обновяване на укрепителната система в региона е извършено през ранновизантийската епоха в съответствие с промените във военно-отбранителната стратегия на източноримската империя.

Анализираните епиграфски паметници съдържат данни за храмовете на Аполон в Одесос, Месамбрия и Аполония, на Самотракийските богове в Дионисополис и Одесос, на Дионис, Асклепий и Сарапис в Месамбрия, за театрите на тези градове и агората на Дионисополис. Археологически са проучени храмове на Херос Карабазмос, Самотракийските богове и Асклепий в Одесос, на Деметра, Зевс (и Хера) и Аполон в Месамбрия, термите в Одесос и Месембрия. В условията на залязващата античност и налагането на християнската култура нов обществено значим център са раннохристиянските базилики, унаследили топографски в Месембрия и Одесос местата на някои от езическите храмове.

22. Chr. Preschlenoff. Ehrenerweisungen in den antiken Städten an der bulgarischen Schwarzmeerküste (1. Jh. v. Chr. - 3. Jh. n. Chr.). – In: Al. Fol, Zl. Gočeva, K. Jordanov, K. Porozhanov (eds.). Thracia 13. Studia in memoriam Prof. V. Velkov. Sofia, 2000, 365 – 373.

ISSN 954-857-62-9

В статията са анализирани епиграфските сведения, регламентиращи в декрети и почетни надписи “представителните” разходи в градовете по Югозападното Черноморие за предоставяне и огласяване на почетни и материални привилегии, оказване на почит, преживе и посмъртно, на изявени магистрати и частни лица. През късноелинистическата епоха са оказани почести на военачалници и пълномощници на Понтийското и Тракийското царство, Римската република, и посмъртно - на проявили героизъм месамбрийци Херотим, Дионисий и Аристон и на римските граждани Лициний и Луций в Аполония. Граждани са удостоени и преживе с почетни декрети, златни венци, портретни релефи и статуи

– Акорнион в Дионисополис, Главк в Месамбрия. Разгледани са надписите от римската епоха. Установява се практиката благодарностите към местни благодетели да се оказват с огласяване на декретите, приети в тяхна чест, а в някои случаи и техни мраморни и бронзови статуи – понтархът Публий Проклиан, първожрицата Пия и Клавдий Аквила в Одесос, М. Авр. Диоскур и М. Авр. Деметрий в Дионисополис. Отношението към императора и провинциалните управители също се изразява с надписи и статуи, поставени на публични места в града и по регионалните пътища. Някои от тях са изготвени по конкретен повод – почетните обръщения към Тиберий и Тит Витрасий Полион в строителните надписи от Одесос, милиарните колони, поставени при строителни работи в очакване на Хадриан в Анхиало, Септимий Север, Каракала и Гета в Одесос. Други изразяват почит в очакване на такива посещения - в Аполония на Септимий Север, в Анхиало на Каракала, в Одесос на Гордиан III.

23. Hr. Preshlenov. A Late Antique Pattern of Fortification in the Eastern Stara Planina Mountain (The Pass of Djulino). - *Archaeologia Bulgarica*, 2001, 3, 33 – 43.

ISSN 1310-9537

Към резултатите от теренните издирвания и разкопки в Еминска Източна Стара планина, проведени в рамките на проект за проучване на селищната система, пътната мрежа и фортификационните съоръжения през античната и ранновизантийската епоха, е добавена нова графична и фотодокументация – обзорни карти, планове и снимки, онагледяващи регистрираните антични и ранновизантийски укрепени селища, крепости и отбранителни съоръжения, техния план, хронологични характеристики, визуално-съобщителните и военно-оперативните им връзки с пътя и участието им в организацията на отбраната в региона.

Сондажните разкопки на селището, разположено на естествено защитения рид Градището над десния бряг на р. Еркечка, северозападно от с. Паницово, установиха, че през ранновизантийската епоха по билото на ридата е изградена крепост с неправилна многоъгълна форма, ориентация север-северозапад – юг-югоизток. По време на обхождането на територията на север - северозапад от

крепостната порта край уличното трасе са регистрирани деструкции от прилежащото застрояване. В най-високата част на рида улицата извежда до раннохристиянска базилика. При проведените разкопки е установено, че постройката в план е “елинистическа” трикорабна едноапсидна църква. Художествено-пластичното въздействие на вътрешното ѝ пространство е постигнато посредством положена афреско върху двупластова мазилка стенна живопис. Според обхвата на укрепената си площ, плътността на застрояване и урбанитета си селището попада в категорията на полуградските укрепени центрове в диоцез Тракия. Въз основа на хоризонталната и вертикалната стратиграфия може да се твърди, че животът в него в организирана форма прекъсва па време на аварско-славянските нападения през първата четвърт на VII в. Ранносредновековна керамика, земеделски и занаятчийски инструменти свидетелстват, че територията му през VIII в. е включена в пределите на българската държава. Хипотетично може да се приеме, че новите му обитатели са свързани с изградените по билото на Еминска планина по южния склон на вододелното възвишение валове с ров от юг и след превръщането им от гранична във вътрешноукрепена линия след началото на IX в.

Теренните издирвания показаха, че чрез локални пътни трасета селището има връзка с ранновизантийската отбранителна стена по южния бряг на р. Двойница и р. Еркечка. Заедно с включените в или изградени в непосредствена близост с нея укрепления тя има основна роля в охраната на подстъпите към пътя в прохода от север. На северния бряг на р. Еркечка, северозападно от селището при с. Паницово, е регистрирано четириъгълно укрепление, свързано посредством вал с ров с главната отбранителна стена. С нея осъществява конструктивна връзка шестоъгълно укрепление, изградено източно на речната тераса при вливането на р. Еркечка в р. Двойница при с. Козница.

Проследено е трасето до подхода към прохода от юг при с. Гюльовца. По билото на планината югозападно от с. Паницово охранителните функции се поемат от каменна преградна стена, вал и свързано с тях укрепление. През Ранното Средновековие са използвани при изграждането на българските землени укрепления. От юг пътят се охранява от крепост на рида Калето над р. Голямата река при с. Гильовца с неправилна шестоъгълна форма. Тя има сигнална и пътна

връзка с разрушеното укрепление на рида Вълска чука, откъдето се осъществява визуален контрол на придвижването към прохода.

24. Хр. Прешленов. Месамбрия Понтика (Mesambria Pontica). Топография и пространствено развитие през Античността. – В: Р. Иванов (съст.). Римски и ранновизантийски градове в България, 1. София, 2002, 231 – 236.

ISBN 954-91210-2-X

Статията представя укрепителните съоръжения, инфраструктурата, обществените и жилищните постройки на града. Проучванията изясняват, че основно внимание е обърнато на укрепяването му от запад по свързващия го със сушата провлак и удобните за акостиране на плавателни съдове северен и южен Несебърски заливи. Трасето на “морските” стени, съобразено с особеностите на терена, се откриват в акваторията около полуострова до четириметровия изобат - по правите участъци са изградени плътни правоъгълни кули, а извивките на терена са следвани посредством зигзаговидни в план стени. Първата крепостна стена защитава града и през елинистическата и римската епоха. Нови укрепителни съоръжения, съобразени с променените полиоркетични изисквания и строителна техника, се изграждат през втората четвърт на V в. В западната градска зона минават пред по-ранните стени, а в югозападната се отдръпват по втори изобат. Констатира се, че средновековният град унаследява ранновизантийската укрепителна система, която през IX в., XI в. и XIV в. е само поправяна и преустройвана. След османското завладяване през XV в. крепостта е оставена на доизживяване и са правени само частични ремонти.

Анализът на застроената градска зона показва, че уличната мрежа е ортогонална с ориентация запад – изток. В съответствие с градоустройствената традиция по склона на полуострова са формирани заравнени терасни площадки. Над северното пристанище е изграден храм на Зевс Хипердексиос, а южното е поставено под закрилата на Аполон. В централната зона на полуострова християнската базилика “Св. София” по всяка вероятност унаследява топографски втори храм на Аполон. Някои от изградените в източната градска зона постройки са свлечени в морето в резултат на морската абразия. Сред тях е храмът на Зевс и

Хера. За храмовете на Аполон, Асклепий, Хеката, Изида и Сарапис, Дионис и Херос Созиполис и за градския театър са налични само епиграфски сведения.

Проучените археологически структури открояват мащабно по своя обем ново строителство в града през ранновизантийската епоха. Малък площад, фланкиран с дъговиден представителен портик при главната порта въвежда в застроената градска зона, където за нуждите на новата религия са изградени християнски базилики - над северното пристанище върху храма на Зевс Хипердексиос; до храма на Аполон над южното пристанище; “Св. София” в централната зона на мястото на храма на Аполон; в югоизточната зона при средновековната църква “Св. Георги Стари”, като нея свлечена в морето; “Св. Богородица Елеуса” в североизточната зона; “Св. Апостоли”, останала под основите на съборената турска джамия. Между съвременната баня и турски хамам от XVIII в. са локализирани ранновизантийските терми, които се снабдяват с вода по външен водопровод. Трасето се проследява до западната градска порта. Водата постъпва в резервоар, проучен на запад от средновековната църква “Св. Стефан”. Вътрешноградската разпределителна водопроводна мрежа е прокарана в подземни галерии.

Отделено е внимание и на данните за частното строителство в града. Преобладаващият тип жилище през V-II в. пр. Хр., вероятно използван и през римската епоха, е представен от правоъгълни в план постройки с площ около 120 м², с вътрешен перистилен двор, вкопани каменни избени помещения, кирпичена надземна част с живописна украса в “структурна система” и керемиден покрив.

25. Chr. Preshlenov. Odessus - a Geostrategic Regional Center in Moesia Inferior. (Geographical and Economic Aspects). – In: Л. Русева-Слокоска, Р. Иванов, В. Динчев (съст.). The Roman and Late Roman City. The International Conference (Veliko Turnovo 26 – 30 July 2000). Sofia, 2002, 237 – 244.

ISBN 954-430-845-8

В статията геостратегическото и военно-тактическо значение на града на регионално, провинциално и имперско ниво се преценяват в зависимост от условията, които географското му разположение, укрепената градска част, пристанищната и пътната инфраструктура и икономическият му потенциал

предоставят за военно-тактическото използване и за мирно- и военновременно придвижване и разполагане на военни части, амуниции и продоволствия.

Отделено е внимание на интеграцията на града в структурите на римската провинция Долна Мизия. Открито е благоприятното му географско му положение, осигуряващо достъп по вода до тракийския хинтерланд и превръщането му в дебуше на основания от император Траян нов регионален център Марцианополис на паралелния път към селищата и гарнизоните в граничната провинция. Предимствата му на кръстопътен пристанищен център, добре поддържаните му укрепления и традиционните му търговски контакти с източно средиземноморските пристанища са необходими предпоставки за участието му в регионалните и отвъдморските превози на военни лица, преселници и стоки. В този аспект са разгледани археологическите, епиграфските и нумизматичните данни за експлоатацията на пристанището и крайбрежния път, вида на плавателните съдове, “географията” и предмета на вноса, капацитета и интензивността на монетосеченето, професионалният статус и произходът на военните лица и чужденците в града.

26. Хр. Прешленов. Пътят Анхиало – Марцианопол: късноантични селища и укрепления в проход Дюлино на Източна Стара планина. – В: К. Бошнаков, Д. Ботева (съст.). Jubilaeus 5. Сборник в чест на проф. М. Тачева. София, 2002, 342 – 347.

ISBN 954-07-1674-8

Статията повтаря № 19.

27. Хр. Прешленов. Божества-покровители на стопанския живот върху монетите на западнопонтийските градове през римската епоха. – В: Ст. Ангелова, Зл. Гочева, Т. Стефанова (съст.). Сборник в памет на д-р П. Горбанов. Studia Archaeologica, suppl. 1. София, 2003, 205-211.

В статията се прави преглед на иконографския репертоар на градските монетарници в Дионисополис, Одесос, Месамбрия, Анхиало и Аполония. Констатира се, че монетните гравьори представят по сходен начин божествата-покровители на земеделието, риболова, навигацията и търговията. Установява се,

че в Одесос и особено в Дионисополис са популярни ограничен кръг традиционни типове на божествени покровители на земеделието и търговията, вероятно поради широкия спектър от функции на божества като Великия Бог. Репертоарът на месамбрийските гравьори съответства на второстепенната роля на града със значение главно за своя непосредствен хинтерланд. Най-голямо разнообразие представят сравнително устойчивите “стопански” типове на Анхиало – покровители и символи на вегетацията, земеделието и лозарството в разнообразни иконографски варианти, широко са представени специфичните изображения свързани с морските поминъци- риболов, навигация, морска търговия.

28. Hr. Preshlenov. Die Mesambrische πολιτεία. – In: K. Jordanov, K. Porozhanov, V. Fol (eds.). Thracia 15. In honorem annorum LXX Alexandri Fol. Sofia, 2003, 523-529.

ISSN 0204-9872

В статията по писмени и епиграфски данни са реконструирани обществената структура, демографският потенциал и политическото устройство на града през античната и ранновизантийската епоха.

В изследването се обръща внимание на гражданския корпус, който може да възобнови своите традиции и култове и в друга топографско-архитектонична среда. За поне две заселнически вълни в края на VI в. пр. Хр. на полуострова - от Бизантион, Калхедон и метрополията им Мегара, подсказват писмените известия на Херодот, Псевдо Скимн и Страбон. През ранноелинистическата епоха Μεσσαμβριανοί са страна в договор, сключен с тракийския династ Садала, удостояват с проксения тесалиеца Калип, от тяхно име (ελικοίνωις) е оказана почит на техния благодетел Мелсеон. Епиграфски засвидетелствана е дейността на νομοφύλακες, отговорни за съответствието на декретите на закона на полиса. През III-I в. пр. Хр. техни копия се пазят в храмовете на Аполон, Дионис, Сарапис и Асклепий.

Въз основа на площта (около 40 ха) на полуострова и средната застроена площ (около 120 м²) на проучените елинистически жилища хипотетично се предполага, че населението не надхвърля няколко хиляди. Гражданските права осигуряват достъп до политическите структури на полиса. По епиграфски данни е

разпозната дейността на месамбрийските *αρχοντες, στραταγοί, ταξίαρχοι, εναδεις, ικαδεις, ιερομνήμωνες*. Финансов отчет за своята дейност те предоставят на колегията на *ἐκλογισταί*.

Войнските добродетели са сред изискуемите за заемане на политическа длъжност. Затова е обяснима установената в надписите от елинистическата епоха гордост на месамбрийците, участвали в победни битки, признателността за божествената закрила, допринесла за успешния им завършек и публичната почит оказана на загиналите в защита на общността.

На някои от чужденците в Месамбрия се присъжда почетното звание *πρόξενος* и други финансови, икономически и административно-правни привилегии. Обичайно робите оставят спомен за себе си при освобождаването си. Трима от тях *Γνώμα, Αδα* и *Δουτουβειη* са погребани в градския некропол през класическата и елинистическата епоха. Жените също оставят малко следи в публичното пространство. В края на IV – началото на III в. пр. Хр. благонравна месамбрийка, следвайки родовата традиция, развива филантропична дейност и заема жреческа длъжност в храма на Деметра и Коре. Епиграфски е доказана и тяхната жрица Агесила.

През римската епоха членовете на градския съвет не пропускат да отбележат тази своя принадлежност, разграничаваща ги, освен политически и социално от градските “низини”. Тази тенденция е констатирана и в Месамбрия в декрет от началото на III в. сл. Хр. Предимно за *viri honesti* е достъпна герузията, която има и задължения по поддръжката на гробните места и поставяне в разпореждане на герусията на събраните глоби за оскверняването им. В надгробния паметник на Аврелий Юлий е посочена принадлежността му към герузията и предупреждение за наказателно санкциониране при оскверняване на гробницата му. През първата половина на VI в. обезличената градска курия е и де юре ликвидирана. В новата ръководна градска институция съществена роля е отредена на *cathedra episcopalis*. В Месамбрия организационно тя съществува поне от времето на Първия вселенски събор, където е представена от своя епископ Петър.

29. Хр. Прешленов. Западнопонтийските градове при династията на Антонините: административна интеграция. – В: Т. Леков (съст.). Академични

четения в чест на проф. Зл. Гочева. Нов Български университет. Годишник на Департамент “Средиземноморски и източни изследвания”, 1 (2002), 2003, 116-119.

ISSN 954-535-320-1

Статията е посветена на някои аспекти на административния процес, стимулиран или затрудняван от стопанските приоритети и външнополитическите предизвикателства пред централните римски власти през II в. сл. Хр..

Отделено е внимание на конституирането на съюза на крайбрежните полиси, епиграфски идентифицируем през II–III в. под името Ἐξάπολις и Πεντάπολις. Посочва се, че първите сигурни данни за дейността му са от принципата на Хадриан, без да се изключва хипотетичната възможност и за по-ранното му организационно обособяване. В Одесос с отговорностите по упражняване на императорския култ през II в. сл. Хр. са натоварени състоятелни представители на гражданския елит, сред които архиереята Пия, съпругът ѝ понтархът Дионисий и неизвестен по име понтарх и архиерей (?), удостоен с жречески сан и в публичната обредност на Посейдон, Великия Бог и Аполон.

Обръща се внимание на финансовото ангажиране на фиска в изграждането и експлоатацията на *viae publicae* в региона според тълкуването на двуезична милиарна колона, открита в землището на с. Изворище, където освен името на провинциалния управител Квинт Тиней Руф, под чийто контрол се извършва тази дейност, е гравирано и това на Хадриан в номинатив. Предположено е, че непосредствените му наблюдения през 124 г. сл. Хр. в региона и тези, придобити при разпоредената от него обиколка в Евксинския Понт на легата Флавий Ариан през 131 г. сл. Хр., са сред мотивите за регулиране на провинциалните граници през 136 г. сл. Хр.

През принципата на Антонин Пий участват исканията от общинските власти за съдействие и разяснително-утвърдителни санкции. От преписите на императорски писма в Одесос става ясно, че поставените от градските власти проблеми от юридически и финансов характер са разгледани благосклонно и разрешени справедливо от Антонин Пий. Установено е, че петиции по неясни или спорни въпроси са изпращани и до неговия провинциален управител Юлий Север,

изпратил тълкувателен отговор на запитване/иск от съвета, народа и архонтите на полиса.

Освен предварително одобрение и организацията по изграждането на скъпо струващите външни водопроводи се възлага на провинциалните управители. В Одесос с това според двуезичен строителен надпис от 157 г. сл. Хр. е ангажиран Тит Витразий Полион. Благодарностите към този магистрат, оказани и в съседния Дионисополис, дават основание да се твърди, че те са проявени след демаркацията на общата им граница.

Извършен е анализ на няколко надписа, които съдържат потвърждения за разпространението на чумната епидемия в Дионисополис, Одесос, Анхиало и Аполония след Партската война. По данни от архива на светилището на Аполон на остров Кларос пикът в разпространението на епидемията може да се постави през 164/65 – 168/69 г. сл. Хр.

Установява се връзка между влошената военнополитическа и стопанска обстановка в империята и обезценяването на бронзовите емисии на крайбрежните градове, най-отчетливо проявено при Марк Аврелий и Комод в Одесос и Анхиало.

30. Hr. Prešlenov. Limes, Markt, Geldumlauf: Westpontische Münzen in Moesia Inferior in den 40er Jahren des III Jhds. – In: P. Dyczek (ed.). Novensia 15. Novae and the Roman Limes on the Lower Danube from Vespasian to Doicletian. International Conference. Svištov, September 2001. Warszawa, 2004, 157-171.

ISSN 0860-5777

В статията е разгледано присъствието на монетите на градовете по Югозападното Черноморие в циркулационната среда на провинция Долна Мизия през 40-те години на III в. сл. Хр. - дълбочина на проникване, концентрация и относителен дял.

Проучен е съставът на 31 колективни монетни находки, открити по стратегически важния път Мелта–Никополис ад Иструм–Марцианополис и по меридионалните пътища, осигуряващи връзка със селищата и гарнизоните по и свързани с Крайдунавския път като Нове и Абритус, както и с тези в провинция Тракия през старопланинските проходи – Троянски, Шипченски, Твърдишки, Върбишки, Ришки и Айтоски/ Дюлински.

Топографското разположение на находките дава основание да се твърди, че с отдалечаването от излъчващите центрове, в зависимост от обема си емисиите на Дионисополис, Одесос, Месамбрия и Анхиало изчезват след диагоналното пътно трасе Нове–Мелта по направление на Монтана. Донякъде условно са разграничени три зони на почти линейното им проникване в Долна Мизия. Най-слабо присъствието на техните монети се долавя на територията на Мелта, цивитас Уздицензис, западните части от територията на Никополис ад Иструм, Нове. Относително по-изразено е само участието на монети на Анхиало, съвместно с тези на Сердика, Филипопол и Августа Траяна в западния сектор на зоната и с прогресивно увеличаващите се емисии на Никополис ад Иструм и Марцианополис в източния. Забележим е и делът на хадрианополската монетарница. Това съотношение е още по-подчертано във втората зона. В източните части от територията на Никополис ад Иструм и западните части от селската територия между Никополис ад Иструм и Марцианополис, активността на Анхиало се запазва, следван от Одесос и Дионисополис, а доминиращи са Никополис ад Иструм и Марцианополис. Констатира се, че в първата зона, обхващаща източните части на селската територия, тази на Абритус и на Марцианополис, емисиите на Никополис ад Иструм постепенно изчезват, тези на Марцианополис формират ядрото на находките, следвани от тези на Одесос, Анхиало, Месамбрия и Дионисополис.

Прави впечатление, че като цяло дейността на провинциалноградските монетарници от Югозападното Черноморие в сравнение с тези на Никополис ад Иструм и Марцианополис има по-скоро допълващ характер. На Дионисополис, Одесос, Месамбрия, Анхиало и символично представената Аполония се пада около една осма част от броя на участващите в колективните находки монети. Сред тях най-добре е представен Анхиало. Това положение се променя в полза на Одесос само на територията на Марцианополис. Осезаемото присъствие на месамбрийските монети в градската територия на Марцианополис се дължи на интензивната дейност на месамбрийската монетарница при Филип I и особено при Филип II, когато останалите градове в региона с изключение на Марцианополис и Томи са преустановили дейността си. Дионисополис демонстрира по-скромни възможности. Практическото неучастие на аполонийската монетарница в

осигуряването на Долномизийския Лимес и пазари с парични знаци освен на ограничени финансови възможности се дължи изглежда и на игнорирането на града от римските власти. Сред монетарниците, които осигуряват нуждите на градското монетно обръщение в Одесос и Дионисополис, както и на това в градските им територии, се открояват Марцианополис и Одесос. Проучването на известните и достъпни единични находки на провинциалноградски емисии, сечени през първата половина на III в. сл. Хр. и открити по Югозападното Черноморие, създава представа за превес на марцианополските емисии на територията на Дионисополис, в Бизоне и в крайградската зона на Одесос. Монетите на останалите центрове формират две приблизително равностойни групи. В първата влизат Дионисополис, Томи, Калатис, Анхиало и Месамбрия, а във втората – Никополис ад Иструм, Деултум и Бизия. Присъствието на монети от други центрове като Августа Траяна, Смирна и Никея е спорадично и явно не се основава на трайни контакти.

31. L. Ognenova-Marinova, Hr. Preshlenov³. Past and Future of the Underwater Archaeological Research in Nesebar, Bulgaria. – In: F. Maniscalco (ed.). *Mediterraneum. Tutela e valorizzazione dei beni culturali ed ambientali. Tutela, Conservazione e Valorizzazione del Patrimonio Culturale Subacqueo*, 4. Napoli, 2004, 263-269.

ISBN 88-87835-50-0

В статията са представени съществените резултати и перспективите пред морската археология в Несебър. Посочва се, че в геоморфоложко отношение едноименният полуостров е тераса, ограничена с висок клиф, подложен на въздействие от вълно-прибойната дейност и повърхностнотечащите води. В средата на XX в. той е с площ около 24 ха. Деструктивните последствия от гравитационните процеси са овладени след изграждането на хидротехнически брегозащитни съоръжения през втората половина на XX в., като околоръстният морски ареал попада в контактната зона на ААР “Старинен Несебър”.

Констатира се, че подводните проучвания започват в северния Несебърски залив през 1960 г. като продължение на разкопките на западната крепостна стена на

---

³ Авторският ми принос се отнася до текста на §3-4 (стр. 265-269).

обявения четири години по-рано АР “Несебър” под ръководството на В. Велков. До 70^{те} години Люба Огненова - Маринова провежда шест експедиции с водолазната група за подводни проучвания при БАН, а от 1977 г. до 1984 г. - осем с групата за подводна дейност при НЕК – Юнеско.

Описва се избраната методика и подходящата за реализацията й организация на подводните дейности - заснемане на бреговата линия; изготвяне на ехолограми на дъното до 10 м дълбочина; нанасяне в 1:2000 на бреговата линия и ехолограмите; привързване към градската полигонова мрежа на опорната планквadratна мрежа; овеховане на работните квадрати с шамандури; разузнаване по успоредни ивици; маркиране с буйове, геодезично заснемане, измерване, изчертаване в 1:100 и фотодокументиране на структури и находки; изготвяне на работни копия в 1:100 и тахиметрично нанасяне на ситуационен план в 1:2000.

Открояват се приносите на подводната археология за реконструкцията на трасето и устройството на укрепителните съоръжения, като етап, предхождащ дейностите по тяхното експониране и социализиране. Установено е, че градът е изцяло защитен с крепостни стени, които следват приблизително площадката на 4-5 метровата шелфова тераса. По правите участъци на предримската стена са изградени правоъгълни кули, а при промяна на посоката на изохипсите се формира зигзаговидно трасе. В източна посока укрепената площ обхваща до 300 м пред съвременния клифов склон на полуострова. Посочва се, че средновековният град унаследява ранновизантийската укрепителна система, която през IX, XI и XIV в. претърпява само преустройства и поправки. Освен от трансгресивното покачване на морето, някои нейни участъци са засегнати от земетресения през 1037, 1063, 1688, 1778, 1855 г. Югоизточно от съвременната брегова линия са повалени пасажи от ранновизантийската стена, а в акваторията на южното пристанище - една от правоъгълните кули, пристроени през XI в. към ранновизантийските “морски” стени.

След документирането на трасето на укрепителните съоръжения е установено, че градът-полуостров за последните две и половина хилядолетия е загубил до две пети от застроената си територия. Някои от функционирали тук през античната епоха сгради са свлечени в морето заедно с крепостните стени в резултат на трансгресионни, абразионни и тектонични процеси. Въз основа на

писмени, топографски, епиграфски и археологически данни се счита, че сред тях са храмът на Зевс и Хера, средновековните църви “Св. Стефан Акрополит” и “Христос Акрополит”, базиликата при средновековната църква “Св. Георги Стари”, част от базиликата “Богородица Елеуса”. Отделено е място на приноса на подводните проучвания в северния и южния залив на полуострова за локализирането и изясняването на хронологията на градските пристанища.

Набелязват се приоритети на бъдещи проучвания. Възможности за това предлага недоизследваната акватория североизточно, източно и югоизточно от полуострова. Счита се, че установените денivelации между субструкциите на укрепителните съоръжения, проучени под водата и строителните нива на постройките на сушата, ще направят възможна силуетна реконструкция на терасовидно застроената градска зона. Продължаването на подводните проучвания ще има и практически-приложно значение за брегозащитните и брегоукрепващи дейности, осигурявайки актуална информация за релефа на морското дъно и местонахождението на деструкции на недвижими паметници на културата.

32. Hr. Preshlenov. Die Proxenie in den hellenistischen Städten an der Bulgarischen Schwarzmeerküste. – In: V. Nikolov, Kr. Băčvarov (ed.). Von Domicia bis Drama. Gedenkschrift für Jan Lichardus. Sofia, 2004, 261-266.

ISBN 954-91587-2-1

Статията систематизира почетните елинистически декрети, отнасящи се до военните, дипломатическите и финансовите заслуги на изявени чужди граждани в полисите по Югозападното Черноморие, сходни като финансов мащаб и “изразни” средства. Те осигуряват стандартни привилегии с административен, юридически и финансов (данъчен, имуществен) характер изключително на граждани на съседни полиси и държави, тенденция, характерна и за останалите понтийски полиси.

Констатира се, че предоставянето на почетната привилегия *προξενία*, обикновено се съпътства от други привилегии с реални финансовоикономически и правнополитически изгоди за удостоените с тях чужди граждани, системно оказвали съдействие и услуги в своите политики на граждани от западнопонтийските градове - предоставяне на граждански права; почетно място в театъра и събранието на града; освобождаване от данъци и повинности или

равенство при заплащането им, което се формулира различно в зависимост от обхвата, в който то се присъжда. Предоставя се и освобождаване от данъчно облагане и печалбата от внасяно и изнасяно имущество и освобождаване от облагане при придобиването на недвижими в града. Значително по-често се предоставя право да се придобива недвижима собственост в града. То се присъжда в Дионисополис и Одесос, които разполагат с по-големи възможности да увеличават ветрилообразно своята застроена градска площ, за разлика от полуостровно устроените апойкии на месамбрийците и аполонийците. Затова пък право да се акостира и отплава от градските пристанища в мирно и военно време без предварително налагащо се получаване на съгласие и при гаранции за личната сигурност за лицето се предоставя навсякъде. На проксените се осигурява и привилегирован достъп до съда, съвета и народното събрание. Установена е практиката тези почетни декрети да се архивират в храмовете на Самотракийските божества в Дионисополис; на Самотракийските божества и Аполон в Одесос; на Аполон, Дионис и Асклепий в Месамбрия и на Аполон в Аполония. С тази дейност са ангажирани хиеропоите в Одесос и ковчежниците в Месамбрия.

Представена е “географията” на проксените на Дионисополис – граждани на Калатис, Одесос и Месамбрия; на Одесос - граждани на Томи, Калатис, антиохиецът Хермий, търговски посредник на скитския цар Канит, Меноген, стратег на тракийския цар Садала II, представители на Фарнак I и Филократ от Епидамнос; на Месамбрия - аполониецът Сосий, Главкиас от Калатис, тракийският династ Садала, Δηζος от племето на астите и един тесалиец; на Аполония - митридатовия военачалник Епитюнханос от Тарс (?).

33. Hr. Preshlenov. Archaeological exploration of Public Building in Deultum, 2004. In: FastiOnline (2004).

http://www.fastionline.org/micro_view.php?fst=AIAC_712&curcol=sea_sdAIAC_647

В синтезиран вид са представени резултатите от археологическите разкопки през 2004 г. Проучени са деструкции на две верижно наредени помещения, развиващи се западно от разкритите през 90-те години на XX в. При две по-късни фази на обитаване, свидетелстващи за понижен жизнен стандарт, входът към тях е

частично преграден с вторично използвани тухли и стеснен от запад с ломени камъни на глинена спойка. Градежът в суперструкция е в редова зидария. В резултат на проучванията може да се твърди, че обитаването в организирана форма в северната градска зона не преминава VII в. Над опожарения пласт не се открива ясно изразена средновековна дневна повърхност.

34. Hr. Preshlenov. Inequality. Society of the Cities along the Bulgarian Black Sea Coast in *Imperium Romanum*. . – B: K. Rabadjiev (ed.). *Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis, Suppl. IV. Stephanos Archaeologicos in honorem Professoris Ludmili Getov. Sofia, 2005, 630-635.*

В статията въз основа на писмени и епиграфски данни са представени социално-стратификационните групи, формиращи градското население по Югозападното Черноморие през късноелинистическата, римската и ранновизантийската епоха. Коментирани са юридическите аспекти на съюзническите отношения с Римската република, възникнали след 72/71 г. пр. Хр.; известието на *Dio Cassius* за притесненията, на които те са подложени от проконсула на Македония Гай Хибрида и обременителното за Дионисополис презимуване на негови войски през зимата на 62/61 г. пр. Хр.; състоянието на война с Рим и автоматичното анулиране на съюзните им договори след тази дата; налагането на траен римски контрол след походите на Марк Крас и политическата активност на П. Виниций в региона.

Разгледани са данните за някои от привилигированите групи в провинциалноримското общество - римски граждани, ветерани, градски съветници. По време на принципата на Тит римските граждани в Одесос са представителна група. Заедно с гражданите и чужденците те възпроизвеждат непроменената от елинистическата епоха основна социална дихотомия. Освен гражданско-правното неравенство между *cives Romani* и *peregrini*, върху унаследената социална структура се отразяват и характерните за Принципата привилегии, надграждащи критериите за социално разграничаване. Прави впечатление, че обществената група на ветераните е относително малобройна и практически не регистрира социално значимо присъствие в публичното пространство. През III в. сл. Хр. се констатира нарастване на броя на *cursus honorum* надписите, в които се подчертава знатният и

благороден произход на политическия елит в Дионисополис, Одесос и Анхиало, който съвместява задължения на съветници и магистрати в Месамбрия и висши служители на култа в Одесос.

Присъствието на представители на интелектуалните и “бизнес” професиите на лекари, учители и търговци сред почетените в Дионисополис лица, наред с градските съветници и съветниците от койнона на Пентаполиса, временно пребиваващи в Дионисополис, условно ги поставя в т. нар. “среден слой” над този на свободните безимотни градски наемни работници. Последните се откриват сред членовете на одесоските колегии, удовлетворени в началото на III в. сл. Хр. от Клавдий Аквила “според обичая”, вероятно под формата на безплатно угощение и раздаване на *sportula*.

Разгледани са ефебските списъци на Одесос от 215 и 221 г. сл. Хр. Сравнени с тези, издадени през предходното столетие, те илюстрират мащаба на процеса на граждански правното изравняване на свободното население в империята след 212/13 г. сл. Хр.

Обобщени са и данните, отразяващи процеса на формиране на социалната общност през ранновизантийската епоха, в която доминиращи позиции имат *curiales* и *cathedra episcopalis*. В Одесос е засвидетелствана дейността на *curator civitatis*, *defensor civitatis* и епископ Мартин, получил право от Юстиниан I да развива благотворителна дейност със средства от продажби на църковни имоти в полза на градския плебс - кожухари, мрамороделци, сапунари, свещолеяри и наемни работници изработващи балдахини. Епиграфски следи са оставили и представителите на прослойката на градските търговци и корабособственици.

Данните за лично несвободни лица се откриват в Одесос през втората половина на II в. сл. Хр., най-често върху надгробните надписи на техните господари. Епиграфските данни потвърждават и общата тенденция на зачестило през III в. сл. Хр. освобождаване на роби.

35. Хр. Прешленов. Благодетели на полиса: *αυδρες αγαθοί και ευεργεται* в Месамбрия Понтика през елинистическата и римската епоха. – В: Т. Стоянов, М. Тонкова, Хр. Прешленов, Хр. Попов (съст.). *Heros Nephaisistos. Studia in honorem Liubae Ogneva-Marinova*. В. Търново, 2005, 104-112.

ISBN 954-775-531-5

В статията се анализират *cursus hororum* декретите, в които се артикулира позитивната обществена промяна при оценката на публичната дейност на отделни градски жители, покриващи за своя сметка част от потребностите на полиса.

Констатира се, че в елинистическите декрети на Месамбрия филантропичните изяви на местния политически елит са предадени със стандартни формули, характеризиращи ги като благородни благодетели - *αγαθός καί ευεργέτης; καλός καί αγαθός; λέγω καί πράσσω; ευνους καί πρόθυμος*. В някои семейства евергетизмът се култивира и унаследява като социален рефлекс. На потомствени благодетели на полиса се възлага организацията на култовите обреди в храма на Деметра и Коре и осигуряването на средства за закупуване или доставка на жито.

Проследени са изявите на външните благодетели, които се изявяват в образователната сфера и в продоволственото снабдяване на градското население, за което са удостоени с проксения и други права и привилегии в полиса-реципиент. Някои състоятелни месамбрийци също осъществяват многопосочна спомоществователна дейност извън своя роден град, осигурявайки безвъзмездно средства за отбрана в Атина, за провеждането на агони, религиозни церемонии и безлихвени кредити в Дионисополис.

След конституирането на римската власт в Месамбрия епиграфски е регистрирана дейност на градски гимназиарси и агонотети, която хипотетично може да се постави в кръга на нормативно или традиционно очакваната *summa honoraria* при заемане на публична длъжност.

Общото впечатление за филантропичните прояви на месамбрийския елит, регистрирани в пощадените от времето лапидарни преписи на законодателни и административноуправленски актове на полиса, е за утилитарна по своя характер и обхват дейност. Тя покрива конкретно обусловени от променящите се политико-икономически условия потребности на гражданската общност, което в крайна сметка отразява и сравнително по-ограничените финансови ресурси, с които разполага състоятелната градска прослойка.

Разгледани си и проявите на признателност по отношение на тези външни и местни благодетели. Информацията за тях през елинистическата епоха се съдържа в конститутивни индивидуални почетни декрети, утвърждавани от събранието на

месамбрийските граждани. Лапидарни преписи на тези колективни решения под контрола на касиерите на полиса са излагани в храмовете на Аполон, Дионис, Сарапис и Асклепий. Обичайно присъжданите в разпоредителната им част права, привилегии и почести в материално изражение са стандартизирани по форма и съдържание. На външни и по-рядко на местни благодетели са предоставяни привилегии с административен юридически и финансов характер.

Внимание се обръща и на материалното изражение на публично оказваните почести. Градските евергети се увенчават с венци от благороден метал по време на съсредоточаването на население в театъра на мистериалните празници на полиса Дионисии и Диоскурии с прогласяване на дейността им – еднократно и пожизнено, както и с поставяне на техни портретни статуи и релефни изображения на обществени топоси с интензивен човекопоток. Споменът за публичните посмъртно отдадени почести край гробниците и други сакрални топоси на полиса се запазва в посветителни релефи и надгробни стели.

36. П. Илиева, Хр. Прешленов, М. Тонкова, Т. Стоянов. Люба Огненова-Маринова – ученият, учителят и човекът. – В: Т. Стоянов, М. Тонкова, Хр. Прешленов, Хр. Попов (съст.). *Heros Nēphaistos. Studia in honorem L. Ogenova-Marinova*. В. Търново, 2005, 7-14.

ISBN 954-775-531-5

В статията представям приносите на Л. Огненова-Маринова за подводната археология в Несебър. В текста са открити основните резултати от проведените под нейно ръководство подводни археологически експедиции.

Потвърдена е работната ѝ хипотеза, че градът, подобно на други източносредиземноморски и северночерноморски центрове, е изцяло защитен с крепостни стени, които следват приблизително четириметровия изобат около полуострова. Проучванията на шестоъгълната кула при северозападната порта са същевременно принос в полиоркетиката на класическата древност. Изяснено е, че в резултат на абразията и свлачищно-срутищните процеси, активизирани от сеизмична дейност, морето поглъща една от знаковите зони на полиса – акропола. Като съществен принос се оценява и локализирането на двете пристанища на от края на II – първата половина на I хил. пр. Хр. и на античния полис. Обръща се

внимание и на практично-приложно значение на подводните проучвания за съвременните брегозащитни и брегоукрепващи дейности.

37. Chr. Prešlenov. Eine neuentdeckte frühchristliche Basilika an der Bulgarischen Schwarzmeerküste. – In: R. Harreiter, Ph. Pergola, R. Pillinger, A. Pülz (ed.). Atti del XIV Congresso Internazionale di Archeologia Christiana, Vienna, 19-26 settembre 1999. Roma, 2006, 951-954.

ISBN 978-88-85991-42-2

ISBN 987-3-7001-3611-8

В статията са представени резултати от археологическите разкопки, проведени през 90-те години на XX в. на територията на раннохристиянската базилика в укрепеното селище при с. Паницово, общ. Несебър. Анализирана е плановата композиция на трикорабната едноапсидна постройка с нартекс и странични помещения. Установено е съотношение на страните на “скъсяващия” се наос - 1:1,33, а между страничните и средния кораб - 1:2, присъщо на римските граждански базилики. Изяснено е, че конструкцията на сградата се формира от дървен, покрит с керемиди покрив, поддържан от пет двойки колони, стъпили върху непрекъснат стилобат и каменни стени на хоросанова спойка. Отделено е внимание на стенописната ѝ украса, включваща цокълни пана с растителни и геометрични мотиви и горен фигурален регистър.

38. Хр. Прешленов. Паганизъм и християнство в Източна Стара планина. Проучвания на укрепеното селище при Паницово. – В: Ал. Димитрова-Милчева, В. Кацарова (съст.). Spartacus II. 2075 г. от въстанието на Спартак. Трако-римско наследство. 2000 г. християнство. Международен симпозиум 1-4 октомври 2002 г., Сандански. София, 2006, 261-272.

ISBN-10 954-775-553-6

ISBN-13 978-954-775-553-6

Статията представя обзор на проучванията, осъществени през 90-те години на XX в. Разгледана е природната среда, в която се развива селището при с. Паницово, разположено на естествено защитеното плоско било на ридата “Градището” в Двойнишко-Еминския район на Приморско-Старопланинската

ландшафтна подобласт – средногодишни температурни стойности, валежи, почви, растителност, водни ресурси. Констатира се, че през ранновизантийската епоха топографските преимущества на рида са преосмислени в съответствие с полиоркетичните изисквания на епохата. По ръба на плоското му било е изградена крепостна стена с неправилна многоъгълна форма и площ 4,0 ха, достъпна само от юг по тясна седловина, което оставя нападателите ѝ с открит фланг.

При обхождането на укрепеното пространство на селището е установено сравнително плътно застрояване - масивни каменни постройки покрай основното улично трасе, извеждащо до християнската базилика и паянтови жилища, при северната крепостна куртина, опожарени в началото на VII в. Раннохристиянската базилика има доминиращо положение в селищно-устройствената схема и като свободностоящ обем и като силует в общото вертикално конструиране на архитектурното пространство. Извисена в селищните структури, тя осъществява визуална и звукова комуникационна връзка с техните обитатели. Установеното североизточно отклонение на постройката от 8° е в рамките на допустимите и от съвременната църковно-строителна практика 15° . По своите композиционни пропорции сградата попада в групата на често срещаните базилики със скъсяващ се наос. Определен е основният проектен модул на сградата, съответстващ на 2 римски стъпки. Той е кратен на дължините и ширините на наоса, притвора, централния и северния кораб, както и на страната на формиращите ги квадрати - 0,69 м, 1,38 м, 2,75 м, 4,13 м, 5,50 м.

През късноантичната епоха, според обхвата на укрепената си площ, плътността на застрояване и урбанитета си, селището е значим укрепен център, край който преминава едно от старопланински трасета за Марцианополис. Милиарна колона, преизползвана между 367 и 375 г., изглежда регистрира пътно строителство в региона по време на пребиваването на император Валент в Марцианопол. Отделено е внимание на надпис, чието съдържание се разглежда като свидетелство за християнизирание на жителите му по време на службата им в римската армия. Укрепеното селище на рида “Градището” има тактическо значение за охраната на пътя през Дюлинския проход и логистичното осигуряване на защитата по протежение на ранновизантийската преградна стена, с която се свързва чрез локални пътни трасета.

Животът в селището в организирана форма прекъсва през първата четвърт на VII в. От следващото столетие територията му се обитава от ново население, свързано с отбраната на изградените на билото на планината по южния склон на вододелното ѝ възвишение землени валове с ров от юг.

39. Hr. Preshlenov. Beanspruchte Areale. Römer und Steppenreiter an der Bulgarischen Schwarzmeerküste. – Eirene (XLII). Studia Graeca et Latina (Archaeologica). Praha, 2006, 183-190.

ISSN 0046-1628

ISBN 80-86410-41-2

В статията, въз основа на обобщени писмени, епиграфски, топографски, археологически данни, Югозападното Черноморие е открито като един от кръстопътните региони, през които преминават транзитни стоко- и човекопотоци към северния граничен пръстен между Νέα Ῥώμη и *Pax Nomadica*.

Черноморската брегова линия на Диоцез Тракия по своя генезис е “естествена” стара граница. Морето и сухопътните меридионални и паралелни маршрути формират динамични пресичащи се транспортни коридори. Те изграждат инфраструктурата и същевременно са определящи за икономическата специализация на региона.

Резултатите от систематизацията на източниците дават основание да се твърди, че за степните племена, нахлуващи в балканските провинции на империята, морските пространства остават непреодолима бариера. Добре уредената и поддържана пътна мрежа превръща региона в предпочитан коридор за придвижване към вътрешните провинции. Тази специфика налага изграждането на разположена в дълбочина отбранителна линия, следваща естествената преграда Източна Стара планина, обновяване на фортификационните съоръжения в региона и превръщането на големите крайбрежни градове в убежни точки за местното население и диспечерски центрове. От гледна точка на военната стратегия така се създават условия за пълноценно използване на природните дадености на региона, за експедитивно придвижване и оптимална дислокация на военни структури, за тяхното своевременно логистично и продоволствено осигуряване. Успешно

реализирана, тази политика до края на VI в. осигурява надмощие в сблъсъка на цивилизации по северната граница на християнското *οἰκουμένην*.

40. Хр. Прешленов. Плаващи средства и пристанищен състав по Югозападното Черноморие през римската епоха. – В: Ат. Каменаров (съст.). История на науката и техниката в България. Юбилейна сесия 50 години Национален политехнически музей, София, 2007. София, 2007, 28 – 41.

В статията е представено актуалното състояние на източниците и литературата относно акваторията и застрояването на територията на пристанищата в региона, плавателните съдове и тяхната екипировка. Изработени и преработени са обзорни карти и планове, рисунки и снимки, представящи крайбрежната зона, пристанищните акватории и територии, батиметрията на морското дъно и застрояването на крайбрежната зона, крепостни стени и пристанищни съоръжения, изображения на плавателни съдове и тяхната екипировка, като онагледяващи и подкрепящи твърденията в текстовата част.

41. Hr. Preshlenov. Kaisermünzen von Odessus – Funktionen und Verbreitung auf dem Gebiet der Unteren Donau während des Prinzipats. – In: L. Vagalinski (ed). The Lower Danube in Antiquity (VI c. BC - VI c. AD). International Archaeological Conference, Bulgaria – Tutrakan, 6.-7.10.2005. Sofia, 2007, 113-120.

ISBN 978-954-90387-8-1

В статията въз основа на публикувани и непубликувани монетни находки е разгледана метрологията, типовете и интензивността на монетосеченето и разпространението на одесоските монетни емисии, изразителен показател за промените от военно-политически, стопански и финансов характер в провинция Долна Мизия. Прегледът на източниците показва, че одесоската монетарница възприема основните подразделения на бронзовото императорско монетосечене – асарион, дупондий, сестерций. При династията на Антонините градските емисии засвидетелстват едно по същество “престижно” монетосечене. След регистрираното им обезценяване при Марк Аврелий и Комод и стабилизацията при Северите, при Гордиан III продукцията на монетарницата е предназначена

предимно за военни нужди. Преобладаващият брой от нея е открит по протежението на стратегически важния напречен долномизийски път за Марцианополис – Никополис ад Иструм – Мелта. Отделено е внимание и на изображенията върху тях, материализиращи чрез специфичните за епохата изразни средства верноподаническите чувства, съпричастието към военните победи на империята и икономическите приоритети на градското население.

42. Ан. Божкова, Хр. Прешленов, П. Киашкина, М. Даскалов. Спасителни археологически разкопки на ул. “Крайбрежна” в ААР Старинен Несебър през 2006 г. – В: Хр. Попов, Кр. Ников, Т. Христова, Ан. Чолакова, П. Димитров, В. Петрова (ред.). Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 247 – 250.

ISSN 1313-0889

В първичната публикация са представени основни резултати от археологическите проучвания през 2006 г. Проучени са няколко парцела в челната част и склона на младокарангатската морска тераса. В североизточната зона на полуострова в основата на клифовия склон са установени деструкции на домакинска пещ; ями, съдържащи цели и фрагментирани глинени триподи за производство на сграфито керамика и участък от християнски некропол, формиран през XIV-XV в. В северната крайбрежна зона по съвременния ръб на полуостровната тераса са проучени ями от ранножелязната и класическата епоха; деструкции на елинистически жилищни структури и керамична пещ; ранновизантийска сграда, пещ за строителна керамика – част от основата и купола, заедно с горивната камера. Проучен е участък от раннохристиянски некропол, формиран през първата половина на VIIв., в който покойниците са полагани в ями и камерни гробове. Средновековните ями, които прорязват античния пласт, съдържат археологически материали от XI-XIII в.

43. Hr. Preshlenov. Feldforschungen entlang K. Skorpils “Haupttrennungslinie” des Festungssystems im östlichen Balkengebirge. – In: Jubilaus 6. Сборник в памет на Карел и Херменегилд Шкорпил. София, 2007, 165 – 173.

ISBN 954-488-052-6

Статията представя резултати от втория етап на теренните издирвания и разкопки в Еминска Източна Стара планина, проведени в рамките на проекта за проучване на селищната система, пътната мрежа и фортификационните съоръжения през античната и ранновизантийската епоха. При реализацията му, освен актуализиране на известната информация за състоянието на ранновизантийските крепости при Обзор и Приселци, внимание е отделено и на отбранителната стена между крепостите “Козяк” и “Кале Герме”.

Проведените теренни издирвания установиха, че крепостната стена на ранновизантийския град, топографски интегрирал пътната станция Т. Йовис, понастоящем попада в строителните граници на гр. Обзор и обхваща около 25 ха площ. Ранновизантийската преградна стена, част от източно-балканската преградна линия, е проследана северно от крепостта, покрай пътя, вероятно следващ посоката на античния обслужващ я път. По склона на рида тя минава южно от крепостта “Козяк”, разположена над р. Двойница на около 2 км от морския бряг при Обзор. Проучването установи, че тя е трапецовидна в план с площ около 1,8 ха, използвана през ранновизантийската и средновековната епоха. При издирванията в подножието на рида са локализирани две стражеви кули. На югозапад-запад от тях преградната стена достига укреплението “Кале Герме”, откъдето следва възходящо склона на рида. Западно от нея се отделя ранносредновековен земен вал.

В резултат на непосредствените наблюдения е потвърдено тактическото значение на ранновизантийската крепост при Обзор за охраната на крайбрежния път през Поморийския проход, която, заедно с укрепеното полуградско селище при Паницово на Дюлинския проход, осигурява флангово преградната стена в Еминска планина. Изнесената пред фронта ѝ крепост “Козяк” освен сигнално-стражеви има и охранителни функции на диагонално пътно трасе. Укреплението “Кале Герме” и кулите в северозападното подножие на рида при р. Куру дере осигуряват фланговете на преградната стена в този относително уязвим участък по долината на реката над вливането ѝ в р. Двойница, на чиято защита отделят внимание и българите.

Хипотетично преградната стена се интерпретира като предна задържаща противника бариера, ползваща старопланинската естествена географска преграда.

Във връзка с нея конструктивно са включени или изнесени пред фронта и укрепления и кули и селища, организиращи в дълбочина живота в региона. Всичките формират де факто преградната отбранителна линия в източния дял на Хемус между двата меридионални транспортни коридори през Поморийския и Дюлинския проход.

44. Hr. Preshlenov. Withdrawing Coasts. Geomorphology, Bathymetry and Archeological Cartography in Nessebar. – In: Iv. Karayotov (ed.). Bulgaria Pontica Medii Aevi, VI-VII. Mesambria Pontica. International seminar Nessebar, May 28-31, 2006. Studia in honorem Professoris Vasil Guzelev. Бургас, 2008, 51- 67.

ISSN 1313-3535

Статията проблематизира работна схема на морфодинамичните промени на Несебърския полуостров и характера на застрояването в крайбрежната му зона. Извършена е корелация на археологическите и топографските данни с геоморфоложките и историческите сведения за регионалните гео- и хидрокрайни релефообразуващи фактори, определящи за формирането на терасния комплекс на крайбрежието около полуострова през холоцена.

Изтъкнати са топографските преимущества на остро вдадения в морето полуостров, формиран по време на младокарангатската трансгресивна фаза в развитието на Черноморския басейн. Те осигуряват възможности за визуален обзор на морския бряг и акваторията и тактически предимства при организирането на отбраната.

Посочва се, че подаващите се на височинно реконструирани деструкции на фортификационни съоръжения, разкрити между тринадесети изохипс по склона на клифа и морското дъно до втори изобат по северното и четвърти изобат по югоизточното крайбрежие, свидетелстват за атрактивно стъпаловидно застрояване на крайбрежната зона.

Приведени са батиметрични данни, които определят младокарангатската морска тераса като ядро на укрепената градска зона на предгръцкото селище, класическия полис, ранновизантийския град и средновековния Несебър. Секторът от класическата куртина, минаващ по четвърти изобат на югоизток-изток от полуострова, подсказва да се търсят следи от обитаване и на бреговата ивица пред

укрепленията. Възможно е, констатираните при подводни проучвания в северния Несебърски залив структури да са следи от предполагаем месамбрийски *proasteion*. Тази крайбрежна ивица с потопени, съвременни и древни по-високо разположени брегови линии, се ситуира геоморфоложки между младокарангатската надморска тераса между и шелфовата фанагорийска тераса.

Показателно за удачния териториално-устройствен избор на дорийските строители е обстоятелството, че и брегоукрепителните стени, проектирани две и половина хилядолетия по-късно, възвръщат залети от морето сектори по северното крайбрежие на Несебърския полуостров приблизително в същия обхват.

Отчита се, че динамиката на тектонските движения на земната кора в долината на р. Хаджийска на нивелачната линия Дуранкулак – Царево характеризират прилежащия морски бряг като относително стабилен. Установява се, че в края на тракийското присъствие на полуострова, спадът на морското ниво, респективно процесът на формиране на фанагорийската тераса, поне в югоизточния сектор на полуострова в общи линии приключва не по-високо от шестметровия изобат. Изградената от дорийските заселници стена, отстъпвайки на места на север от четвърти изобат, отчита и започналото след средата на V и не по-късно от началото на IV в. пр. Хр. покачване на морското ниво. Избраното от ранновизантийските строители ново трасе на градските укрепления потвърждава установения темп на покачване на черноморското ниво през I хил. сл. Хр. и показва, че вторият изобат характеризира релефа на тогавашната суша.

Съществен резултат е установеният темп на морската абразия. До началото на XVIII в. югоизточният склон на полуострова, подложен на негативните геоморфоложки процеси, отстъпва към сушата до дорийския теменос на Зевс и Хера, раннохристиянската базилика, топографски унаследена през 1704 г. от средновековната църква “Св. “Георги Стари” и средновековния манастир “Христос Акрополит”. В североизточната крайбрежна зона между трапецовидната елинска куртина и манастирската църква “Св. Богородица Елеуса” до края на XX в. е абрадирана ивица с ширина минимум между 15 и 25 м, по югоизточния бряг между “Св. Георги Стари” и късноантичната куртина най-малко 70 м, а източно от обектите на Национална служба гранична полиция до скалния блокаж “Св.

Стефан” само за последните сто и петдесет години зоната на плитководието се увеличава с 40-45 м.

Покачването на морското ниво през II хилядолетие постепенно компрометира и ветро- и вълнозащитните функции на езиковидно издадения полуостровен склон пред базиликата “Св. Богородица Елеуса”. Заскаленото пространство с дължина около 165 м и площ около 3 ха е естествено препятствие, което до обезличаването му от морската абразия, проявена при различни черноморски нива, е в състояние да осигури поне до края на античността относително спокойни води в северния залив на Несебърския полуостров. Вълнозащитни функции може да се очакват и известно време след заливането му, докато е в състояние да разрушава основата на преминаващите над него вълни.

45. Chr. Preshlenov. Morphodynamics of the coastal zone of the Nessebar Peninsula (Bulgaria): archaeological and geological benchmarks. – In: R. Kostov, B. Gaydarska, M. Gurova (ed.). Geoarchaeology and Archaeomineralogy. Proceedings of the International Conference, Sofia, 29-30 October 2008. Sofia, 2008, 305-307.

ISSN 978-954-353-085-4

Въз основа на съпоставка на стойностите и относителната хронология на евстатичните репери с археологическите и историческите данни се заключава, че през късния холоцен съществени промени в морфологията на бреговете на Несебърския полуостров настъпват при активизиране и едновременно протичане на няколко геодинамични процеси, сред които най-мощните фактори са покачването на морското ниво, разрушителната дейност на морските вълни и земетресенията.

Установените екстремуми на следледниковата стадиална трансгресия по време на трансгресивната фаза до средата на II хил. пр. Хр., регресивната фаза в средата на I хил. пр. Хр., трансгресивната фаза към третата четвърт на I хил. сл. Хр., регресивната фаза около средата на II хил. сл. Хр. и на трансгресивната фаза през II 1/2 II хил. сл. Хр., бележат интервалите между две състояния на морското ниво, сред чиито хронологични и топографски археологически корелати на Несебърския полуостров са открити деструкциите на класическите укрепления (трета четвърт на V в. пр. Хр.), маркиращи брега по време на фанагорийската регресия; трасето на късноантичната куртина (втора четвърт на V в. сл. Хр.),

отчитащо нимфейското покачване на морското ниво; пропадането на северния кораб и последвалото по време на корсунското отдръпване на морските води обновяване на манастирската базилика “Св. Богородица Елеуса” през 1341/42 г.; срутването на църквата “Св. Първомъченик Стефан” през 1855 г. преди забавянето на лазката трансгресивна фаза.

Съпоставката на геоморфоложки, батиметрични и археологически данни позволи да се прецизира морфодинамиката на крайбрежната зона. През втората половина на XX в. полуостровът има дължина 850 м, ширина 300 м и площ около 24 ха. В сравнение със средата на I хил. пр. Хр., когато на територията му е основан дорийският полис Месамбрия, той е загубил не по-малко от 2/5 от своето пространство. В резултат на въздействието на разрушителните геодинамични процеси бреговият склон на полуострова е преработен, като са формирани тесни издължени заливи и издаващи се носове, като са размити и обезличени повечето по-стари брегови линии.

46. Хр. Прешленов. Манастирската базилика “Св. Богородица Елеуса” в Несебър: топография, архитектура, обновяване”. – В: Д. Димитров и др. (ред.). България, българите и Европа – мит, история, съвремие. Т. 3. (в памет на д-р Иван Велков и проф. Велизар Велков). Научна конференция В. Търново, 31 октомври 2008. В. Търново, 2009, 197-204.

ISBN 978-954-524-713-2

В статията се обобщават известните исторически, археологически и епиграфски данни за манастирската базилика. Някои от тях се (ре)интерпретират на базата на непубликувани архивни документи от археологически разкопки на територията на манастирския комплекс, подводни проучвания и нови изследвания на византийската евхаристийна литургична практика.

Раннохристиянският манастир с двукратно обновяваната му до XV в. църква и прилежащите ѝ некрополи се откроява на фона на естествената природна рамка на морския хоризонт. Обръща се внимание на плановата композиция на трикорабната триапсидна базилика със скъсен наос 1:0,99 и съотношение 1:2 между ширината на страничните и централния кораб. Прекъсването на богослужението в базиликата и обновяването на храма се отнасят в VIII-IX в. През

първото столетие хипотетична причина за прекъсването може да е иконоборческото движение, а възстановяването му да е дело на императрица Ирина. През IX в. те биха могли да са резултат от завладяването на града от войските на хан Крум и възстановяването му по-късно от Василий I. Разглежда се една от възможните причини за установеното по археологически и епиграфски данни второ преустройство през XIV в. – дестабилизирането на полуостровния склон в резултат на морската абразия и сеизмична активност в региона. Засегнати са негативните последици от тези процеси и през XVII-XIX в. за изоставената след османското завоевание църква.

47. Хр. Прешленов. НАР “Деултум-Дебелт”. Археологически разкопки на обект “Обществена сграда”. – В: Д. Гергова, П. Димитров, Г. Иванов, В. Петрова, Т. Христова, Ан. Чолакова, А. Аладжов (ред.). Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009, 332 – 335.

ISSN 1313-0889

Статията представлява първична публикация на археологическите проучвания през 2008 г. Разкрито е платното на римски декуманус, покрит с големи каменни плочи, положени върху пласт от трамбована глина. Плочите, формиращи южния му край, се допират до бордюр от два реда блокове. Вероятно вторият от тях изпълнява функция на непрекъснат стилобат на портик, осигуряващ подхода от запад към императорския храм. След средата на IV в. уличното платно е стеснено от север при изграждането на масивна, вероятно двуетажна сграда с вход от изток, преграден при по-късно преустройство през V в. Повдигната е и проходящата част на стесненото улично платно, обслужващо сградата. В пространството под него е формиран канал за отпадни води. При по-късни фази на обитаване, свидетелстващи за понижен жизнен стандарт, принципите на класическия римски урбанизъм са изоставени. Проходното пространство на улицата е преградено напълно от непретенциозен градеж от ломени камъни, тухлени и керемидени фрагменти на глинена спойка.

48. Хр. Прешленов. Състояние и перспективи на подводните археологически проучвания в Несебър. – В: 50 години подводна археология в

България. Национална конференция, 30 октомври 2009, Варна. Морски вестник, XV, 19/20, 2009, 8-9 (on line <http://www.morskivestnik.com>).

ISSN 1311-1868

Текстът се основава на доклад, изнесен на юбилейната конференция, посветена на петдесетгодишнината от началото на подводните проучвания в България. Посочено е, че подводните проучвания, осъществени в Несебър през 1960-1984 г. под ръководството на В. Велков и Л. Огненова-Маринова, са продължение на археологическите разкопки и част от комплексната програма за проучване, опазване и социализиране в естествена среда на културното наследство на Несебър.

Описани са изследователските задачи, методиката на работа и документирането на подводните дейности, в резултат на които е реконструирано застрояването в крайбрежната зона през последните две и половина хилядолетия. Представени са обобщени данни за по-съществените открития на водолазните групи – участъци от крепостни стени, елементи на архитектурните редове на обществени и култови сгради, котвени щокове, амфорна тара, вносна трапезна керамика.

Въз основа на представената информация е установено, че градът-полуостров за последните две и половина хилядолетия е загубил от една трета до две пети от застроената си територия.

Околовръстният морски ареал на полуострова попада в контактната зона на Националния археологически и архитектурно-градоустройствен резерват Несебър. Посочено е, че след изграждането на многофункционалните брегозащитни съоръжения актуални цели на подводните проучвания в Несебър са геоархеологията на пристанищните басейни, батиметрията и селищните структури по 8-12 метровата шелфова тераса.

49. Хр. Прешленов. Социални потребности и политически елит в *Imperium Romanum: honor* и *munus publicum* в градовете по Българското Черноморие. – В: Д. Аладжова, А. Божкова, П. Делев, В. Николов, Хр. Прешленов (съст.). Сборник в памет на професор Велизар Велков. София, 2009, 276-282.

ISBN 978-954-400-005-9

Статията интерпретира административните формули, обозначаващи различни по характер дейности, свързани с разходи за публични цели в елинското социокултурно пространство при заемането на обществени длъжности и при изпълнението на обществени повинности.

Констатира се, че след установяването на римски контрол в региона местният елит е ангажиран с обновлението на градските центрове. В Одесос през втората четвърт на I в. Аполоний изгражда за своя сметка крепостната куртина между две кули. Открити са и разходите, обичайно очаквани от новоизбраните административни чиновници. Така се интерпретира поставянето на бронзова статуя на император Клавдий в Месамбрия от Гней, градски гимназиарх и агонотет. Тези разходи се срещат и под формата на раздаване на храни и пари. Така се интерпретират извършените благодеяния от М. Авр. Деметрий при заемане длъжността пръв архонт в Дионисополис.

Извършеното раздаване на месо, хляб, вино и пари може да включи и в кръга на разходите, съпътстващи дейността на градските магистрати. В Одесос архиепископът Хераклеон издига за своя сметка статуя на император Тит, като дарява и разпределя парични средства и подаръци на гражданите, римляните и чужденците. Организацията на жертвоприношенията също включва в своята заключителна част такива деяния. В Дионисопол за дарения в полза на съвета, временнопребиваващите в града от койнона на Пентаполиса съветници, на градските търговци, лекари и учители се съобщава в *cursus honorum* на първожреца М. Авр. Диоскур. Раздаванията на храни и парични суми, угощенията като самостоятелна благотворителна обществена изява е също честа практика в Дионисополис. Изработването и публичното откриване на почетна статуя е достатъчен повод за *δῆλον* в Дионисопол от потомствения филодим Деметрий.

Анализът на надписите показва, че специално отношение получават и градските съветници в Одесос. На всеки от тях в началото на III в. Клавдий Аквила раздава по десет денария. Причините за това се търсят в нарасналата роля на булето през Принципата и решаващото му влияние в градската политика. По друг повод Аквила отново почита и угощава съветниците и им предоставя целево дарение за организиране на гощавки. В случая безвъзмездно отпуснатите средства

имат характер на косвени *largitiones*, доколкото една немалка част от угощенията се организират в полза на градския плебс.

Сумите, които Аквила изплаща на временнопребиваващи в града войници, по-скоро попадат сред задълженията, възникващи за градските нотабили при преминаването на римски военни части.

Клавдий Аквила удовлетворява според обичая и седемте одесоски фили и градските колегии. Като външно проявление благотворителната проява може да се свърже с практиката длъжностните лица да организират за градските колегии безплатни угощения и раздаване на *sportulae*. Позоваването на обичайното право се разглежда като указание, че нормите на социално общуване в Одесос са гарантирани от римляните като юридически обичаи и в новия му *lex civitatis*. В качеството си на месамбрийски агораномии, градските съветници Асклепиад и Демостен също се позовават на обичая и закона. Формулировката указва, че част от нормите на обичайното право не са включени в месамбрийския *lex civitatis*, но регламентирането в тях на специфични правила за стопанска дейност налага изричното им упоменаване в административния акт на магистратите.

Клавдий Аквила е потомствен и несравним агонотет на провежданите всеки пет години големи игри, хипотетично отъждествени с императорските игри. В рамките на императорския култ съществува възможност да се провеждат и ловни и гладиаторски игри за сметка на организаторите им като организирани от градския архиерей и съветник М. Авр. Симон, съвместно с агонотета М. Авр. Юлиан в Одесос в прослава на император Север Александър и Юлия Мамея.

Освен в рамките на императорския култ, политическа лоялност се изразява и по време на срещи, които градски представители на Дионисополис осъществяват с императора за лична сметка. Със скъпоструващи пътувания до светилището на Аполон Клароски се ангажират магистрати на Дионисополис, Одесос и Анхиало по време на чумната епидемия разпространена в европейските провинции на империята през третата четвърт на II в.

През късноримската епоха спорадично оставят имената си куриали, отговорни за жизнено важни *munera*. В Одесос през 368-369 г. сл. Хр. като *curator civitatis* Евсевий взема мерки за възстановяване на градското пристанище.

Обобщената картина на политическите и социално-филантропичните прояви на градския олигархичен елит дава основание да се твърди, че те имат по-скоро утилитарен характер, покривайки конкретно обусловени от променящите се политико-икономически условия потребности на градското население, което в крайна сметка отразява и по-ограничените финансови ресурси, с които разполага местният елит.

50. Хр. Прешленов. Сохраненные раннехристианские пространства веры в Несебре. Археологическая и историческая топография. – В :Труды Государственного Эрмитажа LIII. Архитектура Византии и Древней Руси IX-XII веков. Материалы международного семинара 17-21 ноября 2009 года. Санкт-Петербург, 2010, 300-309.

ISBN 978-5-93574-402-3

Статията е посветена на свещените пространства на раннохристиянска Месебрия, съобразени топографски с урбанистичната, свързана с морето традиция на античния полис и с духовно осветените му места. Подчертава се, че някои от тях са усвоени, получавайки нова архитектурна форма. Известните до момента архитектурни данни потвърждават, че в своя първоначален вид раннохристиянските базилики са трикорабни от елинистически тип с дървено покритие. Пространствената им организация се опира на симетрията като образуващ композиционен принцип. През средновековната епоха, в обновяваните им архитектурни екстериори и интериори, символ и слово приобщават византийци и българи към великото тайнство на общуването с Бога. Съхранени като архитектура и сакрален спомен, техните пространства са вписани органично и в съвременната градска среда.

Археологически на територията на Несебърския полуостров са локализирани пет базилики. Епископската базилика “Св. София” топографски унаследява храма на Аполон на централния площад. При обновяването ѝ през IX в. първоначалният план от V в. е запазен, като колонадите са заменени със зидани стълбове. Богослужението в нея прекъсва преди 1829-1830 г. При изграждането на базиликата при западната порта през V в., апсидата ѝ застъпва храм на Зевс Хипердексиос. Криптата в олтарната част е запазена при трансформацията ѝ в

кръстокуполна църква през VII в. След изоставянето ѝ през IX в. на територията ѝ е проучен некропол, формиран през X-XI в. и еднокорабна църква от XIV в.

Базиликата “Св. Апостоли” е изградена източно от представителния портик при главната градска порта. През V-VI в. тя е трикорабна с мраморни колони, заменени през IX в. със зидани стълбове.

Манастирската базилика „Св. Богородица Елеуса“ и прилежащите ѝ некрополи от VII, XI-XII и XIII-XIV в. са разположени в североизточната зона на полуострова. Базиликата претърпява конструктивни и функционални преустройства през VIII-IX в. и 1341/42 г. След османското завоевание е опожарена и изоставена.

Средновековната църква „Св. Георги Стари“ и некрополът от XVIII-XIX в. усвояват свещеното пространство на свлечена в югоизточния залив на полуострова раннохристиянска базилика и прилежащите ѝ некрополи от VI-VII и X-XI в. При обновяването ѝ през 1704 г. са използвани сполии от раннохристиянската църква.

51. Хр. Прешленов. НАР “Деултум-Дебелт”. Археологически проучвания на обект “Обществена сграда” в НАР Деултум-Дебелт, община Средец. – В: Д. Гергова, Е. Генчева, П. Димитров, Г. Иванов, П. Лещак, Т. Христова, А. Аладжов, Г. Нехризов (ред.). Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 293-295.

ISSN 1313-0889

Текстът представлява първична публикация на резултатите от проучванията през 2009 г. Трасето на улицата е отложено върху незастроен терен. В две траншеи се достигна до черна гранулирана лепкава глинеста почва, принадлежаща на втората надзаливна тераса на р. Средецка. Естественият наклон е нивелиран със стерилна сбита глина с варовикови включвания.

Данните за уличното устройство не се различават от вече известните - плътно наредени каменни плочи с неправилна форма без следи от коловози, два реда бордюрни блокове, стесняване на платното от две масивни постройки в смесена зидария, формиране на второ улично ниво с канал за отходни води.

Деформацията на платното, разместването на бордюрните блокове и стената на източното верижно наредено помещение и опожаряването на разкритите

структури може да се дължи на сеизмична дейност, каквато по писмени сведения е причинила щети в региона през 345/46 и 357/58 г.

Проучванията установиха, че през втората половина на VI в. проходното улично пространство по линията запад-изток е изоставено. Застрояването само отчасти се съобразява с плановете на по-ранните постройки. Променено като направление е и събирането и отвеждането на атмосферните и битовите води. Разкритият канал (север-юг) от ломени камъни на глинена спойка следва напречния наклон на първоначалната настилка на декумануса и зауства в късноримския канал.

52. Hr. Preshlenov. Coastal Instability and Urban Changes – the Case of the Nessebar Peninsula – *Geologica Balcanica*, 39, 2010, 1-2, 325.

ISSN 0324-0894

Текстът представя въздействието на един от най-мощните фактори, формиращи бреговете на Несебърския полуостров, какъвто е разрушителната дейност на морските вълни. Картографираните сектори от проучените укрепителни съоръжения показват, че през последните две и половина хилядолетия при композирането, зонирването и застрояването на полуострова се предвижда незаливаема ивица до няколко десетки метра за предпазване от разрушителната сила на щормовия прибой. При застои на морското ниво, както и в защитена акватория, укрепителните съоръжения тангират и дори навлизат в плитководието.

Диатейхизмите на класическите и ранновизантийските укрепления в северния и южния залив, освен защитни, вероятно изпълняват и пристанищни функции, докато предримската дъговидна стена пред пети избобат в югоизточния залив отразява практиката при възможност фортификацията да “следва” отблизо морето.

Наблюдава се непосредствена близост с водния басейн само при надеждно фундиране върху коренните скали, какъвто е случаят с предримската трапецовидна стена в североизточната зона на полуострова или при пилотно укрепване на основите, както субструкциите на ранновизантийската стена в югоизточния залив.

Установява се, че много по-разрушителен ефект за бреговата зона има деструктивното въздействие на вълните през периодите на трансгресивно

повишаване на морското равнище. В югоизточната крайбрежна зона локализацията на предполагаемото раннотракийско и класическото укрепление на дорийския полис в зоната на пети - четвърти изобат дава основание да се предположи долна граница на колебанията на водните стоежи през XII-V в. пр. Хр. до дълбочини - 5 - 7 м. При стадиалното покачване на морското ниво през I хил. сл. Хр. се констатира отместване на по-високи терени на градските укрепления. Изградените през V в. сл. Хр. стени в опус микстум са открити в югоизточния залив пред втори изобат.

В средата и втората половина на II хил. вълните издълбават ниши в клифовите откоси на полуострова. Надвисващите над тях пластове се срутват заедно с намиращите се на приръбовия откос укрепителни съоръжения и обществени постройки. Исторически, топографски и археологически данни потвърждават, че освен куртината на късноантичната крепостна стена, повалена в югоизточния залив, в морето, преди 1341/42 г. пропада и северният кораб на църквата “Св. Богородица Елеуса”, а при земетресението през 1855 г. - църквата “Св. Първомъченик Стефан”. Такава съдба до началото на XVIII в. постига теменоса на Зевс и Хера, театъра на античния полис и раннохристиянската базилика унаследена топографски през 1704 г. от църквата “Св. Георги Стари”. След размиването и разнасянето на абрадираната маса в морето се формира слабо наклонена тераса.

В североизточната зона на полуострова, освен обезличаването на скалистото крайбрежие, между трапецовидната елинска куртина и базиликата “Св. Богородица Елеуса” до края на XX в. е абрадирана ивица между 15 и 25 м, по югоизточния бряг между църквата “Св. Георги Стари” и късноантичната куртина - най-малко 70 м, а на изток от полуострова - до 240-250 м от укрепената територия на дорийския полис.

53. Hr. Preshlenov. Den Prinzepe erwartend: Die bulgarische Schwarzmeerküste unter Gordian III. – In: El. Pencheva (ed.). Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis. Suppl. V. Stephanus Archaeologicos in honorem Professoris Staphae Angelova. Sofia, 2010, 319-325.

В статията са представени писмени, епиграфски, нумизматични и археологически данни за Югозападното Черноморие през принципата на Гордиан III. Посочва се, че при пробива на Долнодунавския лимес през 238/39 г. сл. Хр. остготи, карпи и сармати достигат западочерноморското крайбрежие и опустошават североизточните територии на Долна Мизия. Разграбени са Олбия и Тирас. Жители на последния, напуснали града по време на нападението, са погребани по-късно в Одесос. По време на нахлуването на готи, сармати и алани през 242 г. сл. Хр. Гордиан III е в Тракия - на път за Източния лимес. Императорът взема участие в отразяването на нападението, по време на което в околностите на Дионисополис са укрити сребърни и бронзови монети на Цезаря (Кападокия).

В очакване на императорското посещение на миля V от Одесос по пътя за Марцианополис е поставена милиарна колона, с посвещение на владетеля в датив. В града са изработени и възпоменателни медалиони, сред които такива с уникална композиционна група, включваща Атина, Херакъл и Великият Бог Дарзалас - божествен покровител на Гордиан III и неговите военни начинания. Установява се, че култът му в Одесос се упражнява в храм, представен върху монетна емисия с бюстовете на Гордиан III и Дарзалас на лицевата страна. Анализът на изображението изяснява типа и композиционното решение на постройката – тетрастил, изграден върху непрекъснат подий с четиристълбно стълбище по късата страна, входен портик с триъгълен фронтон с изображение на Хелиос в квадрига върху тимпана, култова статуя в целата и правоъгълен олтар отпред. Хипотетично може да се идентифицира с постройка с площ от 100 м², разкрита в централната част на Одесос.

Тематиката на други монетни типове пресъздава атмосферата на организираните в Одесос по повод престоя на владетеля атлетически състезания - Александрея, Хелия и Дарзалея. Като Хелия Пития или Дарзалея може да се интерпретират провежданите всеки пет години големи обществени игри в Одесос, споменати в *cursus honorum* на техния потомствен агонотет Клавдий Аквила. По друг повод той дарява с по 10 атически драхми временно пребиваващи в Одесос войници - акт, които може да се свърже и с нападенията от 238/39 и 242 г. сл. Хр.

Разгледано е и “военното” по характера си монетосечене, обусловено от променената военнополитическа обстановка в граничната зона на империята. Новите му функции се проявяват отчетливо в Одесос и в Анхиало.

54. Хр. Прешленов. Административна комуникация в полисите по Югозападното Черноморие (I-III в. сл. Хр.). – In: М. Славова, В. Герджикова, Др. Вълчева, Н. Шаранков (ред.). *Studia Classica Serdicensia, I. Musarum semper amator*. София, 2010, 587-594.

ISBN 978-954-07-3033-2

В статията е разгледана комуникацията като един от аспектите на административното управление в градските центрове по Югозападното Черноморие през римската епоха. Процесът се схваща като низходящо и възходящо предаване или обменяне на информация посредством имперската поща, по време на градски пратеничества и при императорски посещения в региона.

Коментирани са запазени одесоски преписи на императорски писма, някои от канцеларията на Антинин Пий. По структура и бюрократична фразеология те не се различават съществено помежду си и от аналогичната кореспонденция в империята - използвани са съкратени варианти на императорската титулатура в номинатив, стандартни обръщения до съвета, народното събрание и архонтите и обичайни правно-административни термини.

Разгледани са почетните надписи в градовете и по локалните пътища, императорските статуи и монетни типове и публичните игри, които отразяват посещенията на принцепса, членове на семейството му и провинциалната администрация в региона. По време на едногодишния престой на Хадриан на Балканите на територията на Месембрия и Анхиало са извършени пътно-строителни работи, а в Одесос е удостоен с почетната длъжност жрец-епоним. Въвеждането в експлоатация на новия одесоски водопровод се осъществява със съдействието на провинциалния управител Тит Витрасий Полион, извършил посвещение в храма на Асклепий. С това събитие се свързват надписи поставени на обществените чешми и почетен декрет издаден в чест на легата.

Низходяща форма на общуване принцепс – полис е осъществявана по време на пътуванията на Северите в региона. Аполония засвидетелства верноподанически

чувства към новия суверен с декрет, в който титулатурата се доближава до пълната форма, ползвана в държавната кореспонденция. Епиграфските и нумизматични данни регистрират посещения на Каракала и Юлия Домна (?) и Гордиан III в Одесос и на Каракали и Гета в Анхиало.

От началото на II в. пратеничеството е литургийно задължение на градските булейти. Дионисополски надписи съобщават за мисии приети от Септимий Север или Север Александър и Каракала.

55. Хр. Прешленов. Археологически проучвания в северната градска зона на Деултум. – В: М. Гюрова, П. Димитров, Г. Иванов, П. Лещак, Т. Христова, Ив. Чолаков, А. Аладжов, Г. Нехризов (ред.). Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 293-295.

ISSN 1313-0889

Текстът представлява първична публикация на резултатите от археологическите проучвания през 2010 г. Проучва се устройството и прилежащото застрояване на римския декуманус в предполагаемата му пресечна точка с кардо максимус. Разкрити са уличното платно и останки на три постройки.

Установи се, че постройка I, чиито деструкции се рачистиха в западния профил на сондажа, предхожда римския декуманус, по който на изток се осъществява достъп до храма на Септимий Север. Постройката е опожарявана и е засегната при подготовката на терена за трасирането на уличната мрежа и прилежащото ѝ застрояване. Уличната настилка от големи каменни блокове е част от кръстовището на декумануса с кардо максимус, частично проучено през 80-те години на XX в. западно от римските терми. Преди края на IV в. сл. Хр. части от постройката и уличната настилка са демонтирани при изграждането на постройка II. Суперструкцията ѝ е в смесена зидария с четири редов тухлен пояс. Стените са измазани с двупластова мазилка, върху която на места са запазени следи от боядисване. Върху уличните плочи и първоначалният под в постройка II при/след пожар е отложен пласт, в който са попаднали и бронзови монети отсечени между 383 и 395 г. и 395/408 г. Пожарът може да е причинен по време на хунско (?) нападение, регистрирано след 383 г. при източната и западната градска порта. Второто подово ниво на постройка II е формирано с уплътнена жълтозелена глина.

Пластът над него съдържа материали, опожарени през V в. и запечатани от жълта глина. Обитаването на третото ниво не преминава края на V в. В началото на управлението на Анастасий I трети пожар, чиито рушевини са регистрирани и при източната градска порта, оставя мощен пласт датиран с предреформена бронзова монета от 491/8 г. Последното стратиграфски разпознаваемо подово ниво е от началото на VI в. Постройка III заема пространството на изоставената улица през VII в.

56. Hr. Preshlenov. Die südwestliche Schwarzmeerküste in orbis Romanus: Orte und Instrumente des Austausches. – In: D. Boteva-Boyanova, L. Mihailescu-Bîrliiba, O. Bounegru (ed.). Pax Romana: Kulturaustausch und Wirtschaftsbeziehungen in den Donauprovinzen des römischen Kaiserreichs Akten der Tagung in Varna und Tulcea 1.-7. September 2008. Kaiserslautern, 2012, 155-174.

ISBN 978-3-942994-01-9

В статията се представя актуална картина на данните относно инфраструктурата и организацията на търговските дейности в крайбрежните центрове. Морският транспорт, който започва или завършва в пристанищата, се дефинира като своеобразна кръвоносна система на размяната. В градските центрове по Югозападното Черноморие те са интегрални инфраструктурни естествено защитени пунктове на морската граница на провинция Долна Мизия и Тракия. Установява се, че благоприятните за навигация метеорологични условия, вълнения, течения, затлачване и естествената защита, осигурена от морски носове, полуострови, скални банки и рифове, оценена от милетските и дорийските заселници в средата на I хил. пр. Хр., като цяло остават непроменени до края на Античността. Като потвърждение за удачния избор са приведени данни за територията и акваторията и на съвременните пристанища, топографски унаследили местоположението на дионисополското (Балчик), одесоското (Варна), месамбрийското (Несебър), анхиалското (Поморие) и аполонийското (Созопол)

Нагледна представа за среднотонажните кораби, посещаващи тези пристанища, представя рисунка-графит от Одесос. В един от магазините на термите в края на II – началото на III в. сл. Хр. е изобразен *affresco* ветроходен

кораб с гротмачта, рея, четириъгълно платно, шкоти от подвижния такелаж, вдигнат рул, три потопени весла и буксирана лодка. От този тип е и римският търговски кораб “Европа”, изобразен в помпейска къща. Релефни изображения създават представа за платноходките, използвани за риболов и превози на къси разстояния в акваторията на Одесос - симетричен корпус, гротмачта, четири- или триъгълно платно, желязна котва. Внимание е отделено на уникален монетен тип, създаден в Анхиало по време на Марк Аврелий. Корабът е в ход с издуто четириъгълно ветрило. Изглежда, че монетният гравьор пресъздава маневра, с която плавателният съд се обръща по вятъра - няколко гребци са на веслата, кормчията маневрира с руля на кърмата, а матрос на носа прави опит да завърти реята с браса.

Осезаемост на движението навсякъде придава градският пазар, доколкото и най-бедните прослойки се снабдяват чрез пазара. Анализът на епиграфските паметници от Югозападното Черноморие установи, че изрично е спомената само агората на Дионисополис като място, където след 48 г. пр. Хр. е поставена бронзова статуя на местен благодетел. Надзорът на пазара е в прерогативите на градските агораноми. В Одесос магистратурата се поверява на граждани, изпълняващи и други магистратури - архонти, неокори на Великия Бог, жреци на Аполон, градски пратеници. В Дионисополис те са сред традиционно почитаните лица, заедно с градските съветници, търговците, лекарите, учителите, химнодите на императорския култ, временно пребиваващите съветници и представители на филите от съседни градове. Сред констатираните им отговорности е събирането на такси за правото да се търгува на градския пазар и метрологичният контрол. В началото на III в. сл. Хр. месамбрийските агораноми с декрет приканват временно прибиваващите търговци да регистрират дейността си според закона и обичая. В релефа около текста се разпознават изображения на съдове-еталони за насипни и течни продукти, везни и теглилки.

Осигуряването на пазарите с монетни емисии е инструмент на всяка ускорена размяна, в която парите са едновременно маса и движение. Представа за циркулационната среда в контактната крайбрежна зона на Югозападното Черноморие е създадена в резултат от анализа на монетните съкровища, укрита при нападенията на карпи, готи, сармати и алани от 214-215, 242 и 248 г. сл. Хр. в

близост до крайбрежния път на територията на Дионисополис и Одесос. Съставът им се формира предимно от бронзови и сребърни императорски монети, едно с монети на Цезаря и три на Месамбрия. Констатира се, че сред единичните монетни находки, въведи в обращение между 193-249 г. сл. Хр. в крайбрежните селища и техния хинтерланд до предполагаемите граници на градските им територии на север от Стара планина, преобладават тези на Одесос, Марцианополис, а на юг Месембрия, Анхиало, Деултум. Своеобразна извадка на сребърните и бронзовите императорски монети, участващи във формирането на монетната маса в края на II – началото на IV в. сл. Хр. на пазарите в региона, представляват откритите при археологическите проучвания в Римските терми на Одесос 8 сребърни и 84 бронзови екземпляри. Емисиите от първата половина на III в. сл. Хр., с изключение на тези на Максимин, Филип I, сина му и Траян Деций, приблизително равномерно отпадат от градското обръщение. Своеобразен връх бележат 60-те години на века, откогато произхождат половината от откритите монети, запълнили вакуума след прекратяването на дейността на монетарниците в региона и масовото укриване на по-рано отсечените им емисии. При стабилизацията в империята след Аврелиан не се наблюдават осезаеми прекъсвания в притока на монети в Одесос.

57. Хр. Прешленов. Археологически проучвания в северната градска зона на Деултум през 2011 г. – В: М. Гюрова, П. Димитров, Г. Иванов, Е. Анастасова, М. Дамянов, И. Чолаков, А. Аладжов, Г. Нехризов (ред.). Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 255-257.

ISSN 1313-0889

Първичната публикация представя резултатите от проучването на уличната мрежа и прилежащото застрояване в северната градска зона на Деултум през 2011.

Установено е устройството на кардо максимум с ширина 8,30 м. Уличната настилка от II в. сл. Хр. е изградена с каменни плочи със страничен наклон около 7,5%. Южните бордюри на декумануса са изградени с два реда паралелепипедни блокове. В средата на кардо максимум е изграден канал от ломени камъни и обмазани с бял хоросан. Питейна вода постъпва от северозапад по глинен, вероятно разклонен водопровод. В инсулата югоизточно с вероятна средна площ около 1,2

югера, водопроводът минава над покрит с бипедални тухли канал, част от смесената канализация, отвеждаща замърсените води в канала на кардо максимум.

След преустройство, вероятно осъществено след земетресение и пожар в средата на века, установен и в северната, централната и североизточната градска зона, римският декуманус е стеснен до 1,65 м. След демонтажа на част от уличните плочи е изграден канал, който зауства в този на кардо максимум. Източно от югозападния ъгъл на кръстовището в бордюра на декумануса е врязана ос на входна врата. Върху глинобитна настилка са отложени деструкции на опожарена постройка с бронзова монета от 395-408 г. На 1,65 м северно от бордюра на декумануса след демонтажа на настилката е изградена масивна постройка. Западната ѝ стена следва линията и има ширината на бордюрите на кардо максимум. При югозападния ѝ ъгъл е монтирана варовикова колона с характерния за IV в. конкавен афезис. Разкритите структури може да се интерпретират като части от постройка с/или портик, изградени през третата четвърт на IV в. Разрушенията от първата строителна фаза, съдържащи монети от 408/423 г. са заравнени с глинест слой - обитаемо ниво през V в., над което се установява второ опожаряване.

През VI в. стена с ориентация североизток-югозапад прегражда напълно декумануса. След края на VII-началото на VIII в. постройка с вход от юг стеснява и кардо максимум. Върху първото подово ниво са открити глазирани гърнета (VII-VIII в.) и амфори (VIII-начало IX в.). След локален пожар първият под е заравнен и повдигнат с глинест слой, над който се срещат гърнета и амфори от края VII-началото VIII в. до IX-Xв.

58. Хр. Прешленов. “Обогатявайте вѐбините!”: военният принципат на Северите и градовете по Югозападното Черноморие. – В: М. Манов (отг. рег.). Василка Герасимова-Томова. *In memoriam*. София, 2012, 221-227 (под печат).

ISBN 978-954-9472-09-7

Статията е посветена на интересите и присъствието на представители на Северовата династия в региона. Сред основните причини за това внимание се изтъкват перипетиите на гражданската война в империята и нападенията на карпи, гети (?) и други свободни отвѐддунавски племена. През 194-195 г., в очакване на

Септимий Север, Аполония изразява политическа лоялност с почетен декрет; през 198-199 г. Каракала и Юлия Домна (?) вероятно минава/т през Одесос; през 204-205 и 208 г. Каракала посещава Анхиало, а през 210-211 г. в града е Гета. Императорски решения относно Одесос и Месамбрия постъпват и посредством държавната поща, а градски пратеничества на Дионисополис са приети от Септимий Север или Север Александър и Каракала.

Военнотактическите и стратегически нужди на отбраната налагат и административно-териториални промени, осъществени в края на мандата на долномизийския управител Публий Септимий Гета, брат на принцепса Септимий Север. Провинциалната граница вероятно е отложена топографски по билото на Еминска Стара планина – демаркация, съхранена и през късноантичната епоха. С този акт Месамбрия е подчинена на тракийския управител. В Одесос административното съдействие/присъствие на Публий Септимий Гета може да се свърже и с изграждането на обществени постройки, а на Овиний Тертул през 200 г. - с пътни ремонти в градския хинтерланд.

Отделено е внимание и на почетите, с които са удостоени императорите от Северовата династия. При упражняването на интегралния императорски култ дионисополски понтарх поема и задълженията на върховен жрец на епонима Дионис; в Одесос негов колега е почетен от градските власти и койнона на Пентаполиса; в града съвместно се почита Септимий Север и Великата богиня, извършва се криоболия за здраве на Септимий Север и Каракала и са организирани ловни и гладиаторски борби, а в Анхиало се провеждат игри ΣΕΒΗΡΙΑ ΝΥΜΦΙΑ. Изключение са непопулярните Елагабал и Север Александър, чиято памет е предадена на *damnatio memoriae* в Дионисополис, Одесос и Анхиало.

Процесите на милитаризация в Империята рефлектират върху монетосеченето на Дионисополис, Одесос и Анхиало, което се интензифицира при едновременна употреба на повече и по-едри номинали. Разпространението им се проследява в селищата и военните лагери в Долна Мизия до територията на Нове и Мелта. Присъствието на военни или свързани с тях лица от I Италийски и XI Клавдиев легион е засвидетелствано епиграфски в Дионисополис и Одесос. Контактите и миграциите на цивилно население обаче остават в рамките на циркумпонтийския регион – аполонийски търговци в Месамбрия, одесоски в

Олбия, граждани на Хераклея Понтика – в Одесос и от провинция Азия (?) в Дионисополис.

59. Hr. Preshlenov. Karel Škorpil (1859-1944). – In: St. Heid, M. Dennert (Hrsg.). Personenlexikon zur Christlichen Archäologie, 2 Bd. Regensburg, 2012 (под печат).

В енциклопедичната статия са събрани биографичните и библиографските данни за К. Шкорпил. Специално място е отделено на професионалната му дейност – на проучванията на раннохристиянски църкви и манастири в околностите на Варна (Пиринч тепе, Джанавара, Аладжа манастир), в Шкорпиловци, Абрит, Българево, Топола, Овчарово, Несебър, Хисаря, София. Описани са приносите му за проучването на раннохристиянската култура в България, съдържащи се в научния му архив, съхраняван в БАН и в публикациите му. Посочени са публикациите, в които са отразени биографични и библиографски данни за него и е извършен историографски анализ на съчиненията му.

60. Hr. Preshlenov. Ivan Velkov (1891–1958). – In: St. Heid, M. Dennert (Hrsg.). Personenlexikon zur Christlichen Archäologie, 2 Bd. Regensburg, 2012 (под печат).

В енциклопедичната статия са събрани биографичните и библиографските данни за Ив. Велков. Внимание е отделено на образователната му подготовка във Виенския университет, на работата му като уредник и директор на Народния археологически музей и на дейността му по регистриране, разкопаване и/или документиране на раннохристиянски базилики в Несебър, Мадара, с. Црънча, с. Каменица и София и на късноримски и християнски гробници при с. Белоградец и в София. Описани са приносите му за проучването на раннохристиянската култура в България, съдържащи се в научния му архив, съхраняван в Българската академия на науките и в публикациите му. Посочени са публикациите, в които са отразени биографични и библиографски данни за него и е извършен историографски анализ на съчиненията му.

61. Hr. Preshlenov. Velizar Velkov (1928–1993). – In: St. Heid, M. Dennert (Hrsg.). Personenlexikon zur Christlichen Archäologie, 2 Bd. Regensburg, 2012 (под печат).

В енциклопедичната статия са събрани биографичните и библиографските данни за В. Велков. Внимание е отделено на работата му като завеждащ секция “Епиграфика и нумизматика”, заместник-директор и директор на НАИМ-БАН, като професор по стара история в СУ “Св. Климент Охридски” и ВТУ “Св. Св. Кирил и Методий” и заместник-председател на БАН, на дейността му по регистриране, разкопаване и/или документиране на антични, късноантични и раннохристиянски паметници в Созопол, Несебър, Китен, Царево, Ахтопол, Рациария и др. Описани са научните приноси, съдържащи се в научния му архив, приет за обработка в БАН и в публикациите му, които създават фактологична и методологична основа за проучванията на късноантичната и раннохристиянската култура в България. Посочени са публикациите, в които са отразени биографични и библиографски данни за него и е извършен историографски анализ на съчиненията му.

62. Хр. Прешленов. Архитектура, сакрален спомен и градска среда. Съхранени пространства на вярата в Несебър и Созопол. – В: (ред.). Научна конференция с международно участие “Християнство, църква и култура през вековете”. Пловдив, 19–21 октомври 2010 (под печат).

Статията е посветена на художествено композираното свещено пространство на раннохристиянските храмове в Несебър и Созопол. Констатира се, че те са съобразени топографски с урбанистичната, свързана с морето традиция, с духовно осветените места на полисите и диференциращата се литургична практика.

При ситуирането на северозападната базилика и “Св. Богородица Елеуса” в Несебър е търсена естествената природна рамка на морския хоризонт. Наблюдава се отчетливо открояване на “Св. София” и югоизточната базилика в Несебър и базиликата при “Св. Георги” в Созопол спрямо заварената градска среда и съществуващите площадни пространства.

Северозападната базилика в Несебър усвоява предхристиянски свещени пространства при хероона и храма на Зевс Хипердексиос, материализирайки победата на новата вяра. Полагането на свети мощи в “Св. София” и в подземна

крипта при олтара на северозападната базилика в Несебър се разглежда като отправна точка за превръщането им в действащи храмове. Проучванията разкриват, че през V-VII в. в близост с осветените пространства на северозападната базилика, на “Св. Богородица Елеуса” и на югоизточната базилика, унаследена топографски от средновековната църква “Св. Георги Стари” в Несебър и на созополската базилика при църквата “Св. Атанасий” се погребват и миряни.

Преустройствата и обноваването на плановата композиция и пластичните обеми до края на Късната Античност и през Средновековието са осъществявани поради абрадирането на полуостровния склон - при “Св. Богородица Елеуса” и югоизточната базилика в Несебър и след аварски и български разрушения - в северозападната базилика, “Св. София” и “Св. Богородица Елеуса” в Несебър и базиликата при созополската църква “Св. Георги”. Споменът за светостта на мястото остава жив и след окончателното изоставяне на северозападната и югоизточната базилика в Несебър и “Св. Георги” в Созопол.

63. Хр. Прешленов. Християнизация и архитектурна среда в Несебър и Паницово. – В: Ал. Минчев (ред.). Отражения на вярата. Международна археологическа конференция, Варна/Бяла, 23-25. 09. 2010 (Acta Musei Varnaensis, XI) (под печат).

В статията на базата на установената композиционна схема и обемно-пластичното изграждане на базиликата при западната порта, епископската “Св. София” и манастирската “Св. Богородица Елеуса” в Несебър и базиликата в полуградското селище при Паницово са разгледани някои аспекти на формирането на раннохристиянската литургийна среда в тях - усвояването и освещаването на предхристиянски култови пространства, композицията, стенописната украса и обновяването на църковния наос, планирането на олтарното пространство.

Северозападната базилика е разположена в непосредствена близост с антов храм с постикум на Зевс Хипердексиос, частично демонтиран при изграждането ѝ. Части от фриза му са преизползвани при направата на гробни камери в централния кораб на църквата през X-XI в. Установява се, че композицията ѝ има съотношения 1:1,09/1,10 между вътрешната ширина и дължина на наоса и 1:2,37/2,50 между светлата ширина на централния и страничните кораби.

Специално внимание е отделено на реконструирането на плановата и конструктивната схема на непубликуваната еднокамерна засводена постройка, открита под олтара при северното рамо на апсидата югозападно от храма на Зевс и в близост с езически хероон, чието съществуване се твърди по археологически, епиграфски и иконографско-семантични данни. Обосновава се хипотетичната възможност в годините след триумфа на християнството при хероона да са (пре)погребвани свети мощи; обръща се внимание на сведенията за мартирия на Св. Ирина в Месембрия през IV в. в *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae* и се коментира името “Св. Ирина” - едно от имената, с което в местното предание е известен манастирският комплекс на североизточния бряг на полуострова. Не се изключва и връзка на постройката с късноримски мемориален комплекс при хероона, хипотеза, която се нуждае от археологическо и/или епиграфско потвърждение. Вписана в олтарното пространство, постройката се определя като крипта, запазена от строителите при преустройството на базиликата през третата четвърт на VII в. и през XIV в., когато малката селищна еднокорабна църква поема функциите на изоставения храм.

В раннохристиянското църковно строителство, определящо типа на сградата, е интегриращото пространство на наоса. Констатира се, че първоначалната композиция на наоса на базиликата “Св. София” от първата половина - началото на последната четвърт на пети век има съотношение между светлата ширина и дължина на наоса 1:1,01 и 1:2,48 между средния и страничните кораби. “Св. София” е действаща църква поне до XVII в., откогато са запазените в архива на К. Шкорпил изображения на части от стенописната ѝ украса,.

Манастирската базилика Св. “Богородица Елеуса” има скъсен наос с пропорции между страните 1:0,99 и съотношение 1:2 между ширината на страничните и централния кораб. Обобщени са данните за първоначалния ѝ градеж, следите от двете ѝ преустройства. Сред причините за второто се посочва установената в Мала Азия през IX-X в. тенденция за изолиране на страничните от централния кораб за изпълнение на други функции и дестабилизирането на полуостровната тераса от активизирането на абразията и сеизмичната активност в региона. С първоначалната композиция на храма са свързани гробовете в

некропола западно от манастира от първата половина на VII в., а след второто обновяване – тези в северния и централния кораб и източно от църквата.

Раннохристиянска базилика при Паницово е изградена в началото на V в. Надпис от първата половина на IV в. сл. Хр., открит в развалините ѝ, се разглежда като свидетелство за напредващия процес на християнизация в региона. Базиликата има съотношения на наоса 1:1,33 и попада в групата на често срещаните в Тракия със скъсяващ се наос. Съотношението между страничните и средния кораб 1:2 е присъщо на римските граждански базилики. Базиликата е опожарена и изоставена през първата четвърт на VII в. През VIII-IX в. централният и северният ѝ кораб са преустроени за жилищни нужди от население, свързано с отбраната на българските гранични землени валове в Източна Стара планина.

Разгледани са данните за устройството и планирането на олтарното пространство на тези църкви. Плочи и стълбчета от първоначалните олтарни прегради на “Св. София” и северозападната базилика са преизползвани при покъсните им преустройства. Базиликата при Паницово се отнася към примерите на литургично планиране на олтарното пространство, следвани в Константинопол. Твърдението се аргументира с непубликувани данни от разкопки през 90-те години на XX в. за устройството на бемата и страничните ѝ помещения. Специално внимание е отделено на добре запазените пана с раннохристиянска стенна живопис в олтара и наоса ѝ. Описана е композицията на долния декоративен регистър. Установява се, че преобладава декоративно-линеарната плоскостна схематизация и геометризация на формите и пространството, стенописите са изпълнени във фрескова техника, като пигментите са с различна наситеност и оттенък.

64. Hr. Preshlenov. The Administrative Acts and Relations of the Cities along the Southwest Black Sea Coast (1st - 3rd century AD). – In: G. R. Tsetskhladze, A. Avram, S. Atasoy, S. Dönmez (eds.). The Bosphorus: Gateway between the Ancient West and East (1st Millenium BC – 5th Century AD)”. Proceedings of the 4th International Congress on Black Sea Antiquities, Istanbul University, 14-18 September 2009 (British Archaeological Reports, Oxford) (под печат).

Статията представя съхранената в епиграфската документация информация за формата, основанията за издаването, разпоредителната част, в която се

определят права и задължения и начина на изпълнение на актовете, издадени по инициатива на градските органи за управление, засягащи лица и отношения извън административния апарат.

Почетните декрети с характер на *cursus honorum* като този на Клавдий Аквила в Одесос имат относително обстоятелствено съдържание и са гравирани върху мраморни плочи, ари или постаменти на портретни статуи. Други, като тези на първожрицата Пия и понтархът на Одесос Публий Проклиан, предават върху мраморни или варовикови бази и плочи само имената на почетените лица и издаващия документа орган. Почетните актове, с които се засвидетелстват верноподанически чувства и благодарности за оказано съдействие, като тези от Одесос и Дионисополис в чест на Тит Витрасий Полио, също са кратки, съобщавайки адресата на акта, основанията за издаването му и наименованието на издаващия орган.

Титулатурата на принцепса и провинциалните управители рядко се предава в пълните ѝ форми, пример за каквато е аполонийският декрет в чест на С. Север. Общите административни актове, като този на месамбрийските агораномии, съдържат и кратка разпоредителна част, с която се определят задълженията и начинът на изпълнението им.

Според конкретизацията на правното предписание административните актове формират три групи. Нормативните съдържат или се основават на общи задължителни правила за поведение като декрета на месамбрийските агораномии Асклепиад и Демостен, позоваващи се на разпоредбите на закона и обичая на полиса. Общите имат еднократно изпълнение и касаят конкретно определени права и задължения за качествено определени адресати. В Месамбрия такива са временно пребиваващите, упражняващи търговска дейност лица. Индивидуалните създават конкретни права, задължения или правен статут за определени лица, като Тит Аврелий Флавин и Марк Помпей Луций, удостоени с права на градски съветници в Дионисополис и други мизийски градове.

Според характера на съдържанието административните документи от Югозападното Черноморие облагодетелстват адресатите им, като им създават и предоставят права и облаги като М. Авр. Диоскур и М. Авр. Деметрий в Дионисополис и Клавдий Аквила в Одесос или ги задължават, възлагайки им

задължения или тежести, косвена информация за които се извлича от надгробни паметници в Одесос и Месамбрия.

Административните актове на градските управи уреждат отношенията с/на населението на крайбрежните полиси. Сред конкретните поводи в запазените епиграфски преписи от градовете по Югозападното Черноморие са регулацията на местния пазар в Месамбрия, прилагането на противоепидемични мерки в Одесос, Анхиало и Аполония, поддържането на гробищните паркове в Одесос и Месамбрия и регламентацията на освобождаванията от робство в Одесос.

Низходящата и възходящата комуникация с императора и неговата провинциална администрация, чрез която се получава утвърдителна санкция, съдействие или помощ, подават се оплаквания и пр., се осъществява по различни канали. Един от тях е имперската поща. В Месамбрия и Одесос са запазени преписите на няколко императорски писма, две от които на Антонин Пий, както и такива от канцеларията на негови провинциални управители.

В очакване и след лични посещения на императора, членове на семейството му и провинциалната администрация, градските власти дават публичен израз на своята лоялност и признателност. Хадриан е почетен жрец-епоним на Одесос, почетни декрети издават Дионисополис и Одесос на Тит Витрасий Полион, Аполония на Септимий Север, Одесос на Каракала и Юлия Домна, Одесос на Гордиан III. Изработени и поставени на публични места са и статуи на Каракала в Анхиало. Въведени са в обръщение монетни типове и възпоменателни медалиони в чест на Каракала и Гета в Анхиало, на Гордиан III в Одесос.

Освен с публични прояви в рамките на императорския култ, лоялност към официалните власти се изразява по време на срещите, които избрани градски представители на Дионисополис осъществяват със С. Север (С. Александър ?) и Каракала, а интересите на Одесос като градски синдик защитава Кл. Аквила.

65. Хр. Прешленов. Теменосите на Зевс в Месамбрия Понтика. Историческа топография и архитектура. – В: Ал. Минчев (ред.). Богове и хора. Международна археологическа конференция, Варна, 18-20. 09. 2008 (Acta Musei Varnaensis, VIII) (под печат)

В статията са обобщени епиграфски, топографски, археологически данни за ситуирането в градската среда и хронологията на двата теменоса на Зевс, анализирана е непубликуваната информация от разкопките на храма на Зевс Хипердексиос. Предложена е възстановка на плановата композиция и графична реконструкция на фасадата му.

Описани са разкритите по време на разкопките части от основите на северната, южната и напречната стена на храма на Зевс Хипердексиос, документирани с планове, изгледи и възстановки от Л. Маринов. Анализът им и проведените на място наблюдения не установиха данни за гладката част на стените, цокъла, настилката и крепидомата, сегмент на апсидата. Въз основа на тях са възстановени външните размери на постройката, на пронаоса, наоса и опистодома, чиито съотношения съответстват на стойностите препоръчвани от Витрувий. Подчертано е фронталното оформление на екстериора, като е търсено директното въздействие, което оказва малката архитектурна форма.

Въз основа на запазените части от основите и вход от изток, в план постройката хипотетично се реконструира като антова без странични колонади, с двустранна ориентация на наоса, с пронаос и опистодом, подчертани от двуколонни портици между антите или, което е малко вероятно, като четириколонен амфипростил.

При липсата на публикувани детайли от ордерната конструкция с установено място в плана на постройката и данни за композицията на стените над основите, отправна точка за хипотетичните принципни визуализации на фасадата на Зевсовия храм е установената обща ширина между основите му, дебелината им, пропорциите на триглифите на преупотребения фризов блок и модулните отношения на дорийския ордер описани от Витрувий.

Предложено е принципно оразмеряване на фасадата с разполагане на ъгловите триглифи в оста на антите/колоните в случай на по-гъсто (систил) и на по-рядко (диастил) наредени колони. Посочва се, че двете реконструкции на типа и композицията на фасадата на храма са теоретична основа за определяне индивидуалния му архитектурен облик, тъй като при обичайното поставяне на първите триглифи в ъглите на фриза, размерите на елементите и пропорциите на ордера получават по-различни стойности. Такова подреждане ще имат и

триглифите в храма на Зевс, в случай че фризовият блок, вграден в надлъжната стена на средновековен гроб в наоса на изоставената християнска църква, е взет от развалините му. Затова е извършено оразмеряване на фасадата и с проектен модул равен на ширината на триглифа. Повечето от установените стойности съвпадат или са сходни с получените при оразмеряването на храма въз основа на модулните отношения на теоретичния тип на диастила описан от Витрувий и имат много близко сходство с елементите на дорийския ред, в който е изградена малка постройка в Мирмекий, също в края на IV- началото на III в. пр. Хр.

Вторият теменос на Зевс е разположен на югоизточния склон на полуострова, където е открита обредна яма, съдържаща атически чернофирнисови, черно- и червенофигурни съдове, включително свободен стил и “Западен склон”. Графити ΔΙΟΣ и ΗΡΑ свързват внасянето им в обредната яма с култовите практики в теменос на Зевс и Хера. Установено е, че култът на Хера е епиграфски засвидетелстван и през римската епоха. Предполага се, че останките на храма са свлечени в резултат на активирания от абразията свлачищно-срутищни процеси през втората половина на II хил. Посочват се данни, свидетелстващи, че споменът за тази антична свещена зона е съхранен топографски и топонимично през цялото Средновековие.

66. Hr. Preshlenov. Das frühchristliche Gotteshaus an der Bulgarischen Schwarzmeerküste: Topographie, Gestaltung, Sakralgedächtnis – In: Actas del XV Congreso Internacional de Arqueologia Cristiana, Toledo, 8-12 septiembre 2008 (под печат).

Статията представя някои аспекти на пространственото планиране и историческата топография на раннохристиянските църкви в региона.

Констатира се, че раннохристиянските базилики като нови обществени центрове се открояват в заварената селищна среда на Тимум, Одесос, Месембрия, в селището при Фандъклийска река, ранновизантийският Темплум Йовис и Созополис. В Бизоне, Афродизион, Скатре и Агатополис те доминират и в общия градски силует. Често е търсена естествената рамка на морския хорозонт – в Бизоне, Одесос и околностите му, Карабизия и Месембрия. Преднамереното усвояване на предхристиянски свещени топоси може да се разглежда като акт на

преосмисляне на традиционните общностни сакрални топоси и визуализация на налагането на новата вяра. Като пример за това са посочени базилики в Одесос, Карабизия, ранновизантийският Темплум Йовис и Месембрия.

Установява се, че раннохристиянските базилики отчитат диференцирането на евхаристийната литургийна практика. Преобладават църковните постройки от типа на „елинистическата“ трикорабна едноапсидна базилика с дървен покрив, удължен (Бизоне, Карабизия (I), Ерите, Скатре) или скъсяващ се (околностите на Одесос, Карабизия (II), укреплението на Фандъклийска река, Месембрия) наос. Художественото въздействие на интериора им често се постига посредством полагането на фрескова живопис в Бизоне, Одесос и околностите му, Карабизия, укреплението при Фандъклийска река, Месембрия и Скатре.

Посочва се, че е широко застъпена източната практика при освещаването на църквите да се полагат в тях свети мощи. Реликви и/или реликварии са открити случайно или при системни теренни проучвания във военния лагер при Дионисополис, Геранея, Одесос и околностите му, Ерите, укреплението при Фандъклийска река, ранновизантийския Темплум Йовис, Месембрия, Анхиало, Созиполис.

В някои раннохристиянските църкви богослужението не прекъсва през Средновековието, а днес са те органично вписани в градската среда на Варна, Несебър и Созопол.

67. Хр. Прешленов. Интегрирани пространства. Римляни и римски геополитически ред по югозападното Черноморско крайбрежие. – В: Кр. Костова (ред.). Културен континуитет в Югоизточна Тракия. Научна конференция в памет на н. с. д-р Стефан Дамянов. Средец, 26-27. 09. 2003 (под печат)

В статията са разгледани епиграфски, археологически и топографски данни, представящи някои аспекти на римското присъствие в градовете по югозападния Понт – компактната маса римски граждани в Деултум и слабото им присъствие в останалите крайбрежни центрове; пребиваването/преминаването на военни и/или свързани с тях лица; относително слабата романизация на региона, отразена в

ефебските списъци на Одесос и Дионисополис; промените в геостратегическото значение на региона за римската и ранновизантийската империя.

Констатирано е, че извън географското ядро в Италия първоначално римляните се съсредоточават в периферни зони на външен натиск, противопоставяйки му военната колонизация. Геостратегическата ситуация по Югозападното Черноморие не прави изключение. В Бургаския залив е основана *Colonia Flavia Pacis Deultensium*. Търсеното местоположение осигурява на колонията възможности за контрол на придвижването между Дунавския и Малоазийския лимес, особено по направлението Марцианополис–Анхиало–Деултум–Перинт–Бизантион и не налага другаде организирана концентрация на отслужили лица. Наличните източници дават основание да се твърди, че социално-стратификационната група на *veteranorum* остава относително малобройна в региона, доколкото не е регистрирано особено нейно присъствие в почетните, посветителните и надгробните надписи.

Обобщаването на епиграфските и ономастичните данни оставя сходно впечатление и относно инфилтрациите на римски граждани с италийски произход, военни лица и техни родственици. Известна промяна се наблюдава в Дионисополис и Одесос през III в., обусловена от ескалиращите нападения на отвъддунавските племена.

Относително слабото римско присъствие и романизация намира отражение в регионалната просопография. В съхранените ефебски списъци от Одесос и Дионисополис – представителна етнокултурна извадка за напредналата Антонинова и Северовата епоха - от общо 262 ефеби с две или три римски имена са не повече от 1/10.

Изтъква се, че в геополитическата орбита на римския *imperium* регионът запазва посреднически функции между Източното Средиземноморие и Балканския Юго- и Североизток. С определящо значение за реализацията на интегралните му функции са Одесос и Анхиало. Останалите градски общини, с изключение на Деултум, имат значение предимно за своя непосредствен хинтерланд.

Подчертава се, че промяната във военно-стратегическата обстановка през ранновизантийската епоха обуславя изграждането на разположени в дълбочина отбранителни линии следващи естествените прегради – Дунав и Източна Стара

планина. Провинциалната граница минава по билото на планината и двата стратегически транспортни коридора - Поморийския и Дюлинския проход – са поделени между съседните провинции – Долна Мизия и Хемимонт. Основания за хипотезата дава разположението на укрепленията по билото и склоновете на планината, трасето на отбранителната стена по десния бряг на р. Двойница и сведенията на Прокопий за административната принадлежност на Херкуленте и Скатрина в Долна Мизия.